

Models de política lingüística i els seus condicionaments sociolingüístics: aplicacions al cas de Catalunya

F. Xavier Vila

Professor titular i director del Departament de Filologia Catalana i Lingüística i del Centre de Recerca en Sociolingüística i Comunicació, Universitat de Barcelona

Language policy models and their sociolinguistic conditioning factors: applications to the case of Catalonia

ABSTRACT In this article, and following the demands of the organizers of the “Languages and Self-Government” Seminar (Barcelona, June 6, 2019), we will reflect on the most appropriate linguistic policies for Catalonia by means of three operations. First of all, the classification of language policies presented as the basis for the discussion is analyzed and, once its limitations are presented, it is replaced by a new proposal. Secondly, some characteristics inherent to linguistic diversity that are relevant to the regulation of multilingual societies are placed on the table. Finally, we review a series of specific cases of language policies that allow us to visualize the need to synchronize policies with the dynamics of the main macrosocial factors of the societies affected. As a consequence of the previous discussion, Catalonia’s language policy model is reviewed, some of its limitations identified, and some feasible corrections are put forwards.

KEYWORDS language policy; territorialism; instrumentalism; linguistic pluralism; linguistic diversity; linguistic variation; Catalonia; Catalan.

RESUM En aquest article, i seguint les demandes dels organitzadors del Seminari “Llengües i Autogovern” (Barcelona, 6 de juny de 2019), es reflexiona sobre quines serien les polítiques lingüístiques més adequades per a Catalunya a partir de tres operacions. En primer lloc, s’analitza la classificació de polítiques lingüístiques presentada com a base per a la discussió i, un cop presentades les seves limitacions, es reemplaça per una nova proposta. En segon lloc, es posen damunt de la taula algunes característiques inherents a la diversitat lingüística que resulten rellevants per a la regulació de les societats plurilingües. Finalment, es passa revista a una sèrie de casos concrets de polítiques lingüístiques que permeten visualitzar la necessitat de sincronitzar les polítiques amb la dinàmica dels principals factors macrosocials de les so-

---

* Aquest article ha estat possible gràcies al projecte FFI2016-75416-P del MINECO i al Grup d’Estudi de la Variació (2017 SGR 942). Gràcies igualment a l’assessorament d’Hèctor Alòs pel que fa a la Federació Russa.

cietats afectades i, a partir de tot el que s'ha exposat, es revisa el model de política lingüística de Catalunya, se n'assenyalen algunes limitacions i es proposen algunes correccions factibles.

PARAULES CLAU política lingüística; territorialisme; instrumentalisme; pluralisme lingüístic; diversitat lingüística; variació lingüística; Catalunya; català.

Introducció

L'objectiu d'aquest article és discutir quin seria el règim lingüístic més idoni per a Catalunya a partir d'una classificació concreta dels models de polítiques lingüístiques. Als apartats següents revisarem aquesta proposta i, des de la sociolingüística, discutirem algunes de les seves limitacions. Començarem revisant si la classificació cobreix el conjunt de polítiques lingüístiques estatals, posarem en qüestió algunes de les nocions que utilitza i proposarem refer la classificació. A continuació aportarem alguns elements d'anàlisi de la realitat social de les llengües provinents de la sociolingüística que poden ajudar a millorar la comprensió de les dinàmiques sociolingüístiques i glotopolítiques. Finalment, aplicarem les nostres reflexions per suggerir millores en les polítiques lingüístiques a Catalunya.

1. La classificació i les seves limitacions

1.1. Una classificació en tres tipus d'estat

La proposta de classificació de les polítiques lingüístiques estatals posada a discussió al Seminari esmentat es basa especialment en De Schutter¹ i sosté que existeixen tres marcs conceptuals o paradigmes de política lingüística: l'*instrumentalisme lingüístic*, el *territorialisme lingüístic*, i el *pluralisme lingüístic*. Tots tres paradigmes es caracteritzarien per prendre l'estat com a marc de referència però es diferenciarien per tres factors bàsics:

- a) la importància atorgada als factors identitaris,
- b) l'establiment d'un règim d'oficialitat unilingüe o plurilingüe, i
- c) la forma de regular aquest plurilingüisme.

---

1. De Schutter, *Linguistic pluralism*.

Segons la proposta, l'*instrumentalisme* prescindiria de les dimensions identitàries de la llengua i propugnaria el funcionament de l'estat sobre la base d'una única llengua per raons estrictament instrumentals, mentre que els altres dos models sí que considerarien rellevants la identitat i serien plurilingües. El que distingiria els dos règims plurilingües seria que el *territorialisme* s'organitzaria a partir d'unitats subestats monolingües juxtaposades mentre que el *pluralisme* reconeixeria diverses llengües en un mateix territori. A parer nostre, aquesta classificació pateix diverses insuficiències:

1. Té llacunes, perquè no cobreix un nombre molt important de polítiques lingüístiques.
2. Equipara erròniament l'instrumentalisme amb el monolingüisme.
3. Malinterpreta les macrofuncions socials de la llengua.
4. Utilitza unes denominacions connotades.
5. Adopta l'estat nació com a marc únic de referència.

1.2. Les limitacions de la classificació

1.2.1. Les llacunes de la classificació

El primer problema de la classificació és que no cobreix la política lingüística d'un nombre considerable d'estats. Si acceptem, com fa la proposta, que totes les polítiques lingüístiques tenen una dimensió instrumental inherent, les possibles combinacions entre les motivacions (identitàries) i la tipologia lingüística (monolingüe o plurilingüe) de l'estat són les quatre que apareixen a la Taula 1. Doncs bé, la classificació proposada no cobreix ni el cas A ni el cas D.

Taula 1. Combinacions possibles de les motivacions identitàries amb el règim de monolingüisme o plurilingüisme

	+ Identitària	- Identitària
Monolingüe	A. ?	B. <i>Instrumentalisme</i>
Plurilingüe	C. <i>Territorialisme, pluralisme</i>	D. ?

Pel que fa al cas A, la majoria d'estats moderns europeus han desplegat i continuen desplegant unes polítiques lingüístiques monolingüitzadores que, amb diferències segons moments històrics i actors, combinen motivacions instru-

mentals i identitàries.² Per no sortir de les polítiques que han afectat diversos territoris de llengua catalana, hom pot fixar-se en la Catalunya del Nord, on el català va ser prohibit sota l'argument que "l'usage du catalan répugne et est contraire à l'honneur de la nation française" (Decret del 2 d'abril de 1700 per Lluís XIV), recordar la unificació lingüística de la Itàlia moderna, feta sota l'eslògan identitari "Abbiamo fatto l'Italia, ora dobbiamo fare gli italiani" de Massimo d'Azeglio (1843-1844), o recordar l'eslògan franquista "Si eres español habla español" dels anys 40 del segle passat. Aquests i molts altres exemples palesen que les polítiques estatals d'homogeneïtzació lingüística a partir de criteris *simultàniament* instrumentals i identitaris són molt abundants, probablement més que no pas les que han partit de premisses estrictament instrumentals (cas B). Tanmateix, aquestes polítiques no s'inclouen a la classificació proporcionada per al debat.

Pel que fa al cas D, el fet que la classificació postuli que totes les polítiques plurilingües tenen necessàriament una dimensió identitària impedeix que hi hagi règims plurilingües per motivacions bàsicament instrumentals. Més endavant (apartat 3) abordarem el tema de si poden haver-hi polítiques lingüístiques exclusivament instrumentalistes. En tot cas, entenem que la idea que només les polítiques monolingüistes poden ser purament instrumentalistes es deriva d'una concepció errònia de què és la instrumentalitat d'una llengua.

1.2.2. Els problemes d'equiparar monolingüisme i *instrumentalitat*

La noció d'instrumentalitat d'una llengua és intrínsecament ambigua. Quina és la seva font? Encara que sovint s'identifica amb la demografia,³ el nombre de parlants és un factor important a l'hora de jutjar la instrumentalitat d'una llengua, però està lluny de ser l'únic factor rellevant.⁴ D'entrada, la instrumentalitat depèn sempre de l'*escala* de la interacció en termes espacials i temporals.⁵ Sense anar més lluny, arreu del món, les llengües minoritzades no

---

2. Baggioni, *Languages et nations en Europe*; Heller i Duchêne, "Pride and Profit".

3. De Swaan, *Words of the World*.

4. Riera Gil, *Justícia lingüística i societats mixtes*; Robichaud i De Schutter, "Language is just a tool!". Sobta que De Schutter no apliqui a fons el seu raonament a la seva proposta de classificació de polítiques lingüístiques.

5. Blommaert, *The Sociolinguistics of Globalization*.

reculen pas davant de les grans llengües mundials sinó de les llengües hegemòniques dins de cada estat nació,⁶ perquè el valor instrumental de cada llengua depèn més de l'escala estatal i de les relacions de poder que s'hi estableixin que no pas del seu còmput total de parlants. Així, per posar un altre exemple, si el castellà o el portuguès es van implantar a les colònies no va ser pel nombre de colons sinó per la seva posició de força en l'escala local i regional.

Més enllà de l'escala, la instrumentalitat de les llengües ha d'entendre's en uns paràmetres molt més amplis que la mera capacitat de transferir un missatge.⁷ Cenyint-nos exclusivament a l'*eficàcia comunicativa*, és obvi que, a banda de la capacitat de difondre la informació al màxim de destinataris (comunicació *inclusiva*), existeix també la utilitat *excloent* de les llengües, basada en el fet que triar una llengua determinada permet dirigir la comunicació a uns col·lectius i excloure'n uns altres, com en el cas dels argots de la delinqüència o els codis secrets. Tampoc la *utilitat econòmica* pot llegir-se de manera unívoca: certament, l'ús de llengües de gran abast facilita la mobilitat i permet aprofitar els beneficis de l'economia d'escala, però la generalització del coneixement d'una llengua també pot *reduir-ne* el valor, perquè un bé posseït per tothom perd valor de mercat. Per exemple, hom pot deslocalitzar l'atenció telefònica en anglès o castellà a diversos països i pagar-la molt poc, però no pot fer el mateix amb llengües mitjanes com el suec, el danès o el català. De fet, sobretot en societat industrials i postindustrials, els coneixements lingüístics tenen un evident *valor classificador* en la mesura que no són compartits per tothom i, per tant, permet distribuir la població obrint-li el pas a determinats llocs o excloent-los-en.⁸ D'altra banda, són molts els autors que han relacionat el manteniment de la diversitat lingüística amb la protecció de la diversitat cultural i del coneixement humà,⁹ unes formes de capital cultural que no són estrictament econòmiques però que no són en absolut negligibles.

A banda dels criteris comunicatius i economicistes, la utilitat d'una llengua també pot mesurar-se en termes de *realització i autonomia personals i col·lectives*. L'oficialització d'una llengua minoritzada pot servir d'instrument essencial per tal de

6. Fishman, "El nou ordre lingüístic".

7. Robichaud i De Schutter, "Language is just a tool!".

8. Heller i Duchêne, "Pride and Profit"; Lamuela, *Estandardització i establiment de les llengües*.

9. Romaine, "The Global Extinction of Languages".

garantir que els seus parlants puguin assolir una vida autònoma i en llibertat similar a la dels parlants de les llengües hegemòniques, és a dir, que repercuteix en el respecte per un mateix (*self-respect*) que fins i tot Rawls considera “potser el bé primari més preuat” (*apud* Robichaud i De Schutter 2012, 135). De fet, aquesta autoestima pot aplicar-se no sols als individus, sinó també a les comunitats: diverses experiències amb pobles indígenes suggereixen que la decadència de la llengua comunitària pot anar lligada amb problemes socials com l'alcoholisme i la drogoaddicció, mentre que hi ha iniciatives de revitalització que han tingut efectes positius en la salut mental dels col·lectius afectats.¹⁰ Resulta difícil negar la utilitat d'unes polítiques de revitalització lingüística si aquestes tenen com a resultat la millora del benestar, mesurat en termes de salut pública, d'una comunitat.

Finalment, és obvi que la utilitat també pot considerar-se *des del punt de vista de la construcció de societats*. Per exemple, el funcionament d'un sistema democràtic exigeix la compartició de vehicles d'intercomunicació i debat. Una política lingüística que permeti que la població participi amb més facilitat de la vida pública té una utilitat (democràtica) innegable. De fet, per a molts autors, la creació d'una comunitat nacional unida i solidària exigeix la difusió, ja sigui com a primera llengua, ja sigui com a llengua franca, d'un codi que posi en relació els habitants del país. Però en aquest sentit, l'equiparació entre instrumentalisme i promoció de l'unilingüisme és clarament inadequada. Davant d'una població plurilingüe apoderada per defensar els seus drets (lingüístics), l'opció més racional, eficient i eficaç —la més *instrumental*— per als poders públics és adaptar-se al plurilingüisme dels ciutadans més que no pas intentar relingüificar-los. Prenguem Suïssa (o el Canadà, l'Índia, etc.) com a exemple: per què l'opció per diverses llengües oficials no s'hauria de considerar la solució més instrumental a l'hora de garantir el funcionament del país? Hauria estat més “instrumental” que l'estat hagués esmerçat esforços ingents a convertir els francòfons, italianòfons i romanxòfons en germanòfons? O, alternativament, per quin motiu s'hauria de considerar “identitari” el fet que la llengua pròpia del territori sigui l'oficial a Ginebra, Zuric o Anvers, i en canvi considerar merament “instrumental” fer exactament el mateix a París, Berlín o Amsterdam?

Queda clar, doncs, que l'equiparació entre instrumentalitat i unilingüisme és una simplificació grollera de la noció d'instrumentalitat lingüística. A

---

10. Romaine, *ibíd.*

què es deu, doncs, que aquest biaix estigui tan estès? És probable que l'arrel de l'equiparació calgui cercar-la en l'adopció inconscient, per part de moltes teòrics i opinadors, de l'estat mononacional com a punt de referència bàsic. De fet, la fórmula *monolingüisme = instrumentalitat* i *plurilingüisme = identitat* que sustenta la classificació proposada per al Seminari recorda poderosament el discurs *no-nacionalista —nacionalisme banal—*¹¹ que postula que els estats nació són realitats de base no identitària mentre que els projectes d'autogovern de les nacionalitats sense estat són projectes necessàriament identitàris. Una de les operacions crucials del nacionalisme banal és persuadir la població que la llengua de l'estat és un instrument neutral compartit per tothom, una llengua presumptament *anònima* que és de tots i de ningú en particular (“la llengua nacional”, “la llengua comuna”), mentre que les altres llengües del país són singularitats de part, folklòriques i en el fons redundants, uns instruments que, si tenen cap valor, és com a marcadors d'*autenticitat* identitària.¹² Val a dir que aquesta idea està estretament lligada amb el tòpic, recurrent en el discurs *no nacionalista*, segons el qual el lligam entre la llengua i la identitat (nacional) seria un resultat del nacionalisme romàntic d'arrel herderiana.¹³ Vet aquí, però, que si bé el nacionalisme va posar èmfasi en el lligam entre poble i llengua,¹⁴ la dimensió identificadora de les llengües no neix amb aquesta ideologia. En qualsevol context, la variació lingüística —no sols de llengua, també de dialecte geogràfic, social, etc.— està estretament lligada a la diferenciació dels grups socials. És precisament perquè l'heterogeneïtat lingüística, fins i tot minúsculs trets fonètics, *indicia* —és a dir, proporciona indicis—¹⁵ la identitat social dels interlocutors que, per exemple, hom pot inferir, en respondre al telèfon, nombrosíssimes informacions del seu interlocutor, com ara el seu origen geogràfic, la seva adscripció ètnica, la seva posició social, etc.¹⁶ N'hi ha prou amb el conegut episodi del conflicte entre els efraïmites i els galaadites per deixar clar com, segles abans de Crist, una petita diferència dialectal ja constituïa un identificador poderosíssim:

11. Billig, *Banal Nationalism*; Billig, *Nacionalisme banal*; Cagiao y Conde, *Micronacionalismos*; Mira, *Crítica de la nació pura*.

12. Heller i Duchêne, “Pride and Profit”; Woolard, *Singular and Plural*.

13. Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*.

14. Anderson, *Imagined Communities*; Anderson, *Comunitats imaginades*; Gellner, *Nations and nationalism*; Gellner, *Nacionalisme*; May, “Language Education, Pluralism and Citizenship”.

15. Silverstein, “Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life”.

16. Chambers, *Sociolinguistic Theory*; Coulmas, *Sociolinguistics*.

⁴ Jefè va mobilitzar llavors tots els homes de Galaad i atacà els efraïmites. Els galaadites van derrotar els efraïmites, que els acusaven d’haver desertat d’Efraïm per passar-se a Manassès.⁵ Els galaadites van ocupar els guals del Jordà, en direcció a Efraïm. I quan un efraïmita fugitiu els demanava que el deixessin passar, li preguntaven: —Ets d’Efraïm? Si contestava que no,⁶ li demanaven que digués “xibòlet”, però ell deia “sibòlet”, perquè no sabia pronunciar-ho correctament. Aleshores l’agafaven i el degollaven vora els guals del Jordà. En aquella ocasió van morir quaranta-dos mil efraïmites. (Jutges 12,4-6).¹⁷

Podria ser que el que fos relativament nou i d’origen romàntic i eurocèntric fos l’adhesió emocional a la llengua? La resposta, novament, és negativa. L’adhesió emocional a unes varietats lingüístiques —la “consciència etnolingüística positiva”, que en deia Fishman— a la llengua pròpia és present en societats d’arreu del món, inclosos pobles amerindis, africans, asiàtics o d’Oceania, tant dominats com minoritzats.¹⁸ Aquest sentiment d’estima per la llengua pròpia sovint s’expressa per la via de la *lleialtat lingüística*, és a dir, la mobilització en defensa de la integritat estructural i de l’ús de la llengua (Weinreich, 1953), i es detecta en comunitats minoritzades igual com en parlants de llengües hegemòniques. En altres paraules, l’adhesió a les llengües no és ni un afegitó romàntic ni una excrescència nacionalista sinó un fenomen psicosocial probablement bastant més universal. Resulta per tant incorrecte suposar que hi ha llengües sense connotacions identitàries.

1.2.3. La mala interpretació de les macrofuncions socials de la llengua

La idea que hi ha llengües que són només una eina està profundament arrelada en el pensament occidental i, de fet, ha estat assumida de manera gairebé inconscient per bona part de les propostes normatives del liberalisme clàssic.¹⁹ Per tal de superar aquestes limitacions convé adoptar una visió de què és una llengua una mica més sofisticada que la metàfora de l’eina. En aquest sentit, des de la *complèxica*²⁰ es proposa concebre les llengües com a *sistemes complexos adaptatius* de transmissió cultural (Massip 2014: 263-265). La com-

---

17. <https://www.bci.cat/index.php>

18. Fishman, *In Praise of the Beloved Language*.

19. Riera Gil, *Justícia lingüística i societats mixtes*.

20. Massip i Bonet i Bastardas i Boada, *Complèxica*.

binació d'aquestes propostes amb les perspectives politicoeconomicistes de la llengua²¹ permeten perspectives més afinades a l'hora d'entendre el paper social de les llengües.²²

Des d'una perspectiva *complexica*, les llengües són *sistemes complexos* perquè estan integrades per diversos components (fonètic i fonològic, morfològic, semàntic, etc.) organitzats en llengües, dialectes, registres, estils, etc., entrellaçats de manera intricada. Les llengües són sistemes *adaptatius* perquè faciliten que les persones s'adaptin a la realitat i coadjuven a organitzar el medi natural i social i a fer-lo comprensible. Les llengües *creen* en bona mesura el medi humà i imposen comportaments als individus, ja sigui amb el sistema de tractament de respecte, les converses íntimes, les sentències judicials o els tractats internacionals. La llengua és un sistema *extern* a les persones i *cultural*, perquè no forma part de la càrrega genètica sinó que es transmet de generació en generació per la via de la socialització lingüística. En aquest sentit, resulta estimulante la comparació de la llengua amb un virus que és inoculat als nadons en el procés de socialització²³ o la comparació que es pot fer de la llengua i la flora bacteriana imprescindible per a la vida dels éssers humans o la microbiota —la mal anomenada “flora bacteriana”—, que és alhora externa a l'ésser humà i imprescindible per a la seva supervivència. Segons la perspectiva complexica, doncs, cada varietat lingüística seria la resposta adaptativa d'una comunitat humana a un medi determinat, i els canvis en la varietat —o la seva substitució— serien la resposta adaptativa als canvis en el medi.

Les llengües desenvolupen una sèrie de macrofuncions socials que poden resumir-se en tres de principals:²⁴ la *instrumental*, en tant que eina de transmissió d'informació; la *definidora*, en tant que analitzadora, descriptora i constructora de la realitat, i la *identificadora*, en tant que vehicle d'associacions i identificacions simbòliques.²⁵ Totes les varietats lingüístiques acomplirien

21. Bourdieu, *Ce que parler veut dire*.

22. Boix i Fuster i Vila i Moreno, *Sociolingüística de la llengua catalana*; Heller, *Éléments d'une sociolinguistique critique*.

23. Mufwene, *The Ecology of Language Evolution*.

24. Lamuela, *Estandardització i establiment de les llengües*; Lamuela, “Instal·lació o establiment?”.

25. Lamuela (2004) s'hi refereix amb els termes *funció comunicativa*, *definidora* i *simbòlica*, respectivament. La quarta funció, la discriminant o classificadora, la tractarem una mica

aquestes tres macrofuncions en les seves respectives comunitats, per la qual cosa no podria parlar-se de llengües estrictament “instrumentals” o “identificadoras” sinó més aviat del valor instrumental, definidor o identificador de cada varietat en un context determinat. Totes tres macrofuncions estan determinades per múltiples factors d’escala i context, perquè en fons els coneixements lingüístics són capitals culturals sotmesos a les valoracions canviants de cada mercat,²⁶ per la qual cosa caldria parlar de valors instrumentals, identificadors i definidors diferents segons la conjuntura, però és probablement impossible que cap varietat estigui totalment desproveïda d’aquests valors.

1.2.4. L’ús de denominacions connotades

A. Les connotacions del terme *pluralisme*

Els problemes denominatius de la proposta de classificació presentada al Seminari no s’acaben amb l’instrumentalisme. També la denominació *pluralisme*, encara que tingui una tradició en el camp de la política lingüística,²⁷ sembla inadequada, entre altres motius perquè està fortament connotada. Tal com diuen els mateixos autors al text d’introducció al debat:

Les democràcies occidentals [...] solen assumir dos principis filosòfics que ens ajuden a ordenar la realitat social i política, és a dir, la vida en l’espai públic. D’una banda, l’individualisme moral [...]. De l’altra, *el pluralisme ètic*, segons el qual en una societat conviuen individus amb diferents concepcions del bé i, per tant, estils de vida diferents. Aquests dos principis han estat considerats, històricament, part de la tradició liberal²⁸ (la cursiva és nostra).

Aplicar a una de les posicions d’un debat una denominació que està associada a un valor fonamental en els sistemes democràtics com *pluralisme* sembla improcedent perquè, per principi, les denominacions científiques haurien de

---

més avall.

26. Bourdieu, *Ce que parler veut dire*.

27. May, “Language Education, Pluralism and Citizenship”.

28. Riera i Morales-Gálvez, “Què són les polítiques lingüístiques justes?”, 2.

ser neutres.²⁹ Per les seves connotacions, el terme *pluralisme* empeny a pensar inconscientment que, a més *pluralisme lingüístic*, més reconeixement de la realitat sociolingüística del país i més justícia lingüística. Això, però, no acaba de ser ben bé així. El Camerun és un país oficialment bilingüe (anglès i francès) i Guinea Equatorial té tres llengües oficials (castellà, francès i portuguès), però això els fa lingüísticament més justos que altres països africans del seu entorn com puguin ser el Senegal, de llengua oficial francesa, o Guinea Bissau, de llengua oficial portuguesa? És més, encara que el reconeixement de llengües d'aquests països és fonamentalment diferent del que s'aplica a països en què hi ha una gran coincidència entre llengües autòctones i llengües oficials, com Islàndia o la República Txeca, amb una sola llengua oficial, o com el Canadà o l'Índia, que compten amb diverses llengües oficials, l'etiqueta *pluralisme* posa en un mateix calaix el Senegal, Guinea Bissau, Islàndia i la República Txeca, i en un altre calaix —de millors connotacions— el Camerun, Guinea Equatorial, el Canadà i l'Índia.³⁰

Aquesta objecció fa aflorar un tema fonamental si del que es tracta és de parlar de justícia lingüística: quin és el fonament ètic del règim lingüístic adoptat en un determinat territori? Acceptar que els règims que atorguen un estatus d'oficialitat a més d'una llengua són per definició *pluralistes* implica assumir, per exemple, que el règim lingüístic instaurat pel III Reich a les nacions ocupades durant la Segona Guerra Mundial era un règim pluralista, perquè les autoritats usaven tot sovint l'alemany al costat de la llengua del país ocupat, mentre que els règims lingüístics vigents abans de la invasió eren... *no-pluralistes*? Aquesta pregunta no pot despatxar-se a partir de l'apriorisme de pensar que el bilingüisme o el plurilingüisme és, per definició, sempre millor que el monolingüisme. Encara que hom pogués tenir la temptació de salvar aquesta contradicció diferenciant, per exemple, entre *pluralisme legítim* vs. *pluralisme il·legítim*, entenem que això no seria més que un pedaç que no resol el fons del problema, que és senzillament que emprar una denominació èticament connotada és contraproduent per a l'anàlisi científica.

---

29. Cabré, *La terminologia*.

30. D'altra banda, si reconèixer dues llengües oficials és intrínsecament millor que reconèixer-ne una, fer-ho amb tres també deu ser millor que amb dues, i així *ad infinitum*. Cal no oblidar que, per als parlants de llengües no reconegudes, com en el cas del català a la Unió Europea, el tracte que reben del *pluralisme* és idèntic al que rebrien del *territorialisme*.

El model de *pluralisme lingüístic* és també inadequat perquè subsumeix una panòpia de casos molt diversos, a diferència dels altres dos, que són relativament simples perquè es defineixen en funció de l'unilingüisme oficial en un territori. Així, rere l'etiqueta de pluralisme hi ha societats que reconeixen dues o més llengües en termes paritaris (Brussel·les, cantons suïssos plurilingües, etc.), però també societats on les llengües estan clarament jerarquitzaades a tot el territori (per exemple, Irlanda), amb posicions molt diferents per a cada llengua, des d'oficialitat gairebé paritària fins a reconeixement poc més que simbòlic, per no parlar dels règims que limiten el reconeixement a determinats territoris (Federació Russa, Espanya). A més, rere aquesta etiqueta s'amaguen també una munió de règims diferents de repartició de competències entre autoritats centrals, subestatals i fins i tot municipals.

B. Els malentesos del territorialisme lingüístic

Finalment, també la denominació *territorialisme* presenta diversos problemes. D'entrada, en comptes de fixar l'atenció en les llengües i les poblacions, el terme *territorialisme* suggereix que els seus partidaris posen una realitat física, el territori, per davant de les persones, en una línia de pensament primordialista, essencialista o fins i tot antidemocràtica. Un dels eslògans principals dels moviments anticatalanistes a Catalunya des dels 90 ha estat “los territorios no hablan, hablan las personas”.³¹ Aquest eslògan es basa en una fal·làcia de base metonímica, perquè quan hom afirma, als textos legislatius, que el català és “la llengua pròpia de Catalunya”, és obvi que no fa referència al territori sinó al poble de Catalunya. L'anticatalanisme, però, utilitza la fal·làcia per intentar liquidar la idea que Catalunya és un poble amb llengua pròpia i convertir-la en una mena de solar sense habitants, una espècie de *terra nullius* fins que va arribar-hi el castellà.

La denominació *territorialisme* és també confusionària en un segon sentit, i és que suggereix que els seus defensors són els únics que se serveixen del territori en l'organització del plurilingüisme social, una interpretació absurda perquè totes les regulacions lingüístiques existents al món —monolingües, bilingües o plurilingües— són necessàriament de base territorial. Tanmateix, aquest malentès resulta molt escaient per als nacionalismes d'estat assimilis-

---

31. Bassets, *Lecciones españolas*; Porta Perales, “Mitos y tópicos del nacionalismo catalán”.

tes que assumeixen que la seva llengua tingui una potentíssima protecció de tipus territorial mentre acusen els nacionalismes subestats de voler “establir fronteres”.

1.2.5. L'estat nació com a marc únic de referència

Estretament imbricat amb el malentès del territorialisme hi ha un darrer punt feble de la classificació proposada al seminari, que és la decisió d'adoptar l'estat sobirà com a marc territorial últim. Aquest marc proporciona sens dubte un punt d'ancoratge que facilita una primera aproximació a les polítiques lingüístiques comparades, i té la seva lògica si hom pretén comparar exclusivament estats entre ells, però té tanmateix les seves limitacions, sobretot tenint en compte que les competències lingüístiques poden no estar concentrades en l'estat central sinó estar repartides per diversos nivells politicoadministratius. Aplicar aquesta premissa als països que viuen en un federalisme lingüístic real com ara Suïssa o Bèlgica resulta enganyós en la mesura que aquestes entitats atribueixen la immensa majoria de les competències lingüístiques a les seves entitats federades.³² Una classificació que obvia aquest fet amaga necessàriament que la quotidianitat lingüística d'un való, per exemple, s'assembla més a la d'un parisenc que no pas a la d'un brussel·lès. Si la regulació de les llengües recau en les entitats subestats, és a dir, si aquestes són lingüísticament sobiranes i el funcionament de l'estat central neix d'un acord entre les parts, el que escauria és prendre aquestes entitats subestats com a punt de comparació, com fa Riera Gil.³³ Al capdavall, pel que fa a la política lingüística, la relació dels cantons suïssos o les regions belgues amb els seus governs federals no és en la pràctica gaire diferent de la que mantenen els estats nacionals unitaris com França o Grècia amb la Unió Europea.

La constatació que el marc estatal no és sempre l'idoni per a la classificació afebleix la validesa de la classificació analitzada perquè, en fer desaparèixer els estats més territorialitzats (Bèlgica, Suïssa, etc.) de la graella, posa en dubte la diferència entre instrumentalisme i territorialisme.

---

32. Pons Parera, “L'oficialitat lingüística”.

33. Riera Gil, *Justícia lingüística i societats mixtes*.

1.3. Una proposta de classificació alternativa

Les objeccions presentades fan difícil d'acceptar la classificació de models de polítiques lingüístiques tal com està proposada i aconsellen replantejar-la partint de les següents premisses: en primer lloc, emprar denominacions no connotades; en segon lloc, no distingir models segons les seves motivacions instrumentals i/o identitàries; en tercer lloc, permetre que la mateixa classificació pugui aplicar-se a entitats politicoadministratives diferents, ja siguin entitats estatals, subestatals o supraestatals, segons la repartició de les competències sobre la política lingüística. En síntesi, a partir d'aquestes premisses proposem distingir entre:

- a) *Règims de reconeixement lingüístic simple*, basats en el reconeixement d'una sola llengua, com ara Andorra, Islàndia o els cantons monolingües de Suïssa.
- b) *Règims de reconeixement lingüístic complexos*, basats en el reconeixement, que pot ser molt variable, de més d'una llengua:
  - a. Segons la *igualtat de reconeixement* parlariem de *règims complexos simètrics*, quan les diferents llengües estan al mateix nivell de reconeixement, com per exemple al Canadà o a Brussel·les, o *asimètrics*, quan les diferents llengües reconegudes tenen tractament diferents, per exemple a Irlanda o a Espanya.
  - b. Segons la seva *aplicació territorial*, aquests règims serien *compostos*, si estan integrats per realitats territorials organitzades a partir de principis significativament diferents, com ara el Canadà, Bèlgica, la Federació Russa o el País Valencià, o *unitaris*, quan el mateix tipus de reconeixement s'aplica a tot el territori.

La Taula 2 proposa alguns exemples de com quedarien classificades algunes entitats politicoadministratives amb règims complexos segons aquesta proposta:

Taula 2. Exemples d'aplicació de la classificació de règims de reconeixement lingüístic complexos

Igualtat de reconeixement	Compost	Unitari
Simètric	<i>Canadà, Bèlgica, cantó de Friburg</i>	<i>Regió de Brussel·les, Tirol del Sud, Finlàndia (sense illes Åland)</i>
Asimètric	<i>Espanya, Federació Russa, Itàlia</i>	<i>Luxemburg, Galícia, Illes Balears</i>

Només un cop d'ull ja permet almenys algunes constatacions: en primer lloc, a la taula només hi ha exemples d'entitats que han regulat *de iure* la seva realitat lingüística, però aquesta mateixa classificació podria incloure entitats en què hi ha una regulació *de facto*, com ara Anglaterra o els Estats Units. En segon lloc, dins de cada casella hi ha marge per a la variació, tot i que aquesta és especialment marcada en la casella dels règims compostos i asimètrics. Finalment, una cosa és parlar de règims de reconeixement, és a dir, d'organització juridicoadministrativa, i una altra cosa és parlar de la realitat sobre el terreny. Cadascuna d'aquestes constatacions obre la porta a una línia de recerca diferent que no podem desenvolupar aquí, perquè als pròxims apartats mourem el focus d'atenció de la regulació cap a les dinàmiques socials, i ens centrarem a entendre de quina manera funcionen les dinàmiques sociolingüístiques en societats lingüísticament heterogènies.

2. Alguns factors de base per explicar la inestabilitat de la diversitat lingüística

A l'hora de parlar de la regulació de la diversitat lingüística, resulta imprescindible d'entendre'n si més no algunes característiques bàsiques.³⁴ En aquest sentit, potser la més rellevant de totes és que la diversitat lingüística és essencialment inestable.

2.1. La diversitat lingüística, entre l'extensió i la reducció

La sociolingüística de les primeres dècades —i molt especialment la generada en societats de llengua minoritzada com la catalana—, fortament marcada per enfocaments sociològics i lingüístics historicistes, va tenir un plantejament força diacrònic.³⁵ En canvi, la sociolingüística de les darreres dècades, cada vegada més instal·lada en un *paradigma de la mobilitat* d'orientació més antropològica,³⁶ està posant èmfasi en l'observació sincrònica de contextos d'escala reduïda internament molt diversos. La combinació de

34. Projecte LEARNME, “Llibre blanc sobre la diversitat lingüística”.

35. Vila, “Language policy, management and planning”.

36. Blommaert, *The Sociolinguistics of Globalization*.

totes dues perspectives permet conjuminar dues realitats de la diversitat lingüística aparentment contradictòries: d'una banda, tal com afirma bona part de la sociolingüística contemporània, la majoria de les comunitats són molt més diverses internament del que hom havia tingut tendència a creure en el passat, ni que sigui perquè els moviments poblacionals són una constant en la història de la humanitat.³⁷ D'una altra, tal com sempre ha defensat la sociolingüística tradicional, el bilingüisme social és profundament inestable i, en bona mesura, un simple esglaó en un procés de substitució.³⁸ Aquesta doble dinàmica de la diversitat lingüística és el que explica que hom estigui presenciant simultàniament el procés de reducció de la diversitat lingüística global —el nombre de llengües del món no para de disminuir per substitució de moltes de les més minoritzades—³⁹ i l'augment simultani de la percepció de diversitat local, si més no en els punts del planeta que són punt d'arribada de migracions al·loglotes.⁴⁰

Un element essencial de la diversitat lingüística és, doncs, la seva inestabilitat. Els països d'immigració en són una bona mostra. El Canadà, sense anar més lluny, es posa sovint com a exemple d'artefacte polític capaç de mantenir la vitalitat del francès al costat de l'anglès, però, a banda del precari estat de salut de les llengües autòctones, poca gent recorda que cap a 1850 un 10% de la població de l'actual Canadà parlava gaèlic o que l'any 1890 es va presentar una proposta de llei —que no va prosperar— per fer oficial aquesta llengua a l'administració colonial.⁴¹ Els Estats Units són un altre exemple clàssic d'inestabilitat i assimilació lingüística de centenars de grups cap a una llengua única.⁴² El fenomen afecta fins i tot una llengua tan potent com el castellà, els parlants de la qual van assimilant-se a la societat receptora amb el pas de les generacions. Tal com mostra la Il·lustració 1, si un 97% dels immigrants hispànics parlen el castellà amb els seus fills, el

---

37. Mufwene, *The Ecology of Language Evolution*.

38. Aracil, "Conflicte lingüístic i normalització"; Fishman, *The sociology of language*; Ninyoles, *Conflicte lingüístic valencià*.

39. Nettle i Romaine, *Vanishing Voices*; Nettle i Romaine, *Veus que s'apaguen*.

40. Blommaert, *The Sociolinguistics of Globalization*. Val a dir que aquest creixement de la diversitat advinguda en determinats indrets del món no és pas universal Pavlenko, "Superdiversity and why it isn't".

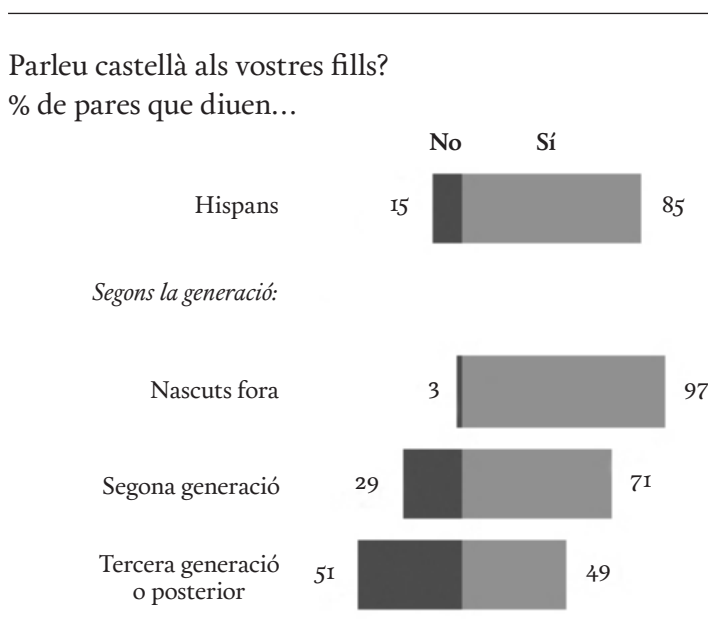
41. Edwards, *Minority Languages and Group Identity*; Multicultural Canada, "The case of gaelic".

42. Sagarin i Kelly, "Polylingualism in the United States of America"; Veltman, *Language Shift in the United States*.

percentatge dels que encara el parlen amb els fills a la tercera generació es queda en un 49%, i encara caldria precisar si els el parlen en exclusiva o acompanyat de l'anglès. De fet, l'any 2016 la majoria dels hispans dels Estats Units considerava que, encara que fos un patrimoni cultural valuós, hom no havia de saber castellà per ser hispà.⁴³

Gràfic 1. El percentatge d'hispànics que parlen castellà als seus fills davalla entre les generacions immigrants

Font: Lopez, Krogstadt, i Flores, 2018⁴⁴

La inestabilitat inherent a la diversitat lingüística és especialment forta en el cas de les migracions perquè, llevat dels casos de col·lectius més poderosos o que reïxen a constituir-se en comunitats amb límits molt ben delimitats, solen desembocar en l'assimilació lingüística de la població nouvinguda en les societats preestablertes.⁴⁵ La inestabilitat també afecta la diversitat tradicional aplegada en marcs estatals heterogenis. Una revisió des d'una

43. Lopez, "Is Speaking Spanish Necessary to Be Hispanic?"

44. Lopez, Krogstadt, i Flores, "Hispanic Parents' Spanish Use with Children".

45. Boix i Fuster i Vila i Moreno, *Sociolingüística de la llengua catalana*, 197.

perspectiva moderadament diacrònica de les 96 entitats polítiques lingüísticament complexes presentades per Riera Gil⁴⁶ palesa que, en una gran majoria de casos, la seva realitat sociolingüística s'ha transformat de manera substancial en el transcurs d'un segle. En realitat, per a la gran majoria de societats enumerades en aquella base de dades, la norma és el canvi ràpid molt més que no pas el manteniment. A Galícia, per posar un exemple amb poca immigració, les dades de 2013 mostraven més de 50 punts de diferència en el percentatge⁴⁷ de parlants habituals del gallec entre els dos extrems de la piràmide d'edat: de 77,9% entre els majors de 75 anys a 23,8% en la franja de 5 a 9 anys.⁴⁸ Potser sense ser tan extremes, coses similars poden dir-se de Letònia,⁴⁹ d'Estònia,⁵⁰ de les repúbliques russes⁵¹ i de tants altres, comptant-hi Catalunya.⁵² De fet, si hom analitzava els darrers cent anys, fins i tot països avui dia sociolingüísticament molt homogenis com França mostrarien transformacions sociolingüístiques radicals com a conseqüència de la substitució lingüística massiva de les seves minories lingüístiques respectives.⁵³ Tornant a realitats estatals plurilingües, el que és difícil de trobar són els casos realment estables, com ara el de Suïssa o Flandes, on fins i tot uns processos migratoris substancials només han generat modificacions de caire menor i atribuïbles en tot cas a la durada dels processos d'integració.⁵⁴ La pregunta que es planteja, en tot cas, és: quins factors lingüístics i sociolingüístics expliquen aquesta inestabilitat?

---

46. Riera Gil, *Why Languages Matter to People*; Riera Gil, *Justícia lingüística i societats mixtes*.

47. Dades corresponents als homes. Entre les dones, la diferència era una mica més gran.

48. Monteagudo *et al.*, *Lingua e sociedade en Galicia*, 175.

49. Ozolins, "A Small National Language".

50. Raun, "Language development and policy in Estonia"; Skerrett, "Challenges for the Estonian language".

51. Kreindler, "The non-Russian languages"; Marten *et al.*, *Cultural and linguistic minorities*.

52. Bernat, Galindo, i de Rosselló, "Des de quan som bilingües els catalans?"; Vila, "¿Quién habla hoy en día el castellano en Cataluña?".

53. Broudic i Kremnitz, *Histoire sociale des langues de France*.

54. Val a dir que si incloguéssim la difusió del coneixement i ús de l'anglès per accedir a productes informatius o de lleure, fins i tot aquestes societats presentarien canvis sociolingüístics de gran abast.

2.2. Diversitat lingüística, variació lingüística i inestabilitat de les llengües

La diversitat lingüística no és més una expressió particular de la *variació lingüística*, una propietat inherent a totes les llengües naturals humanes. La variació lingüística es concreta en dues realitats: d'una banda, l'heterogeneïtat lingüística; d'una altra, el canvi lingüístic.

La primera característica de la variació lingüística és que totes les llengües del món són internament heterogènies, és a dir, els seus parlants les usen de manera —més o menys— diferent en funció d'una munió de factors com ara l'edat, el sexe, l'ètnia, el propòsit del missatge, el canal pel qual es transmet, i moltes més. Aquesta immensa possibilitat de variació sol sintetitzar-se sota dos rètols principals: la variació lingüística *dialectal* —o *social*— i la *funcional*.⁵⁵ En termes molt generals, la variació dialectal/social s'expressa en característiques lingüístiques associades al parlant i que remetien als grups socials dels quals aquell forma part. Dins la variació social/dialectal s'inclou el fet de parlar un determinat *dialecte* o *lecte*, ja sigui històric, geogràfic, de classe social, de grup ètnic, d'edat, etc. Per la seva banda, la variació lingüística funcional té a veure amb les característiques del text i es deriva de la configuració sociocultural de la comunitat lingüística, la qual genera contextos d'interacció simbòlicament diferents dins d'una mateixa comunitat. La variació funcional es materialitza en *registres* diferents, ja siguin orals o escrits, estàndard, col·loquial, especialitzat, etc.

L'altra gran característica de la variació lingüística és el canvi lingüístic, és a dir, la tendència inherent a tots els sistemes lingüístics cap a la transformació. Les úniques llengües que no canvien, de fet, són les llengües mortes. Els motius per al canvi lingüístic són innombrables, tot i que solen explicar-se essencialment per raons (a) estructurals internes al sistema, (b) de tipus psicològic i (c) de tipus social.⁵⁶ Les primeres tenen a veure amb el fet que les llengües, en tant que sistema, sovint conviden els parlants a generar determinades modificacions. Per exemple, si en català la majoria de verbs de la tercera conjugació adopten l'increment incoatiu *-eix* (penseu en *cobrir*,

55. Payrató, *Pragmàtica, discurs i llengua oral*.

56. Labov, *Principles of Linguistic Change, Internal Factors*; Labov, *Principles of Linguistic Change, Social Factors*; Labov, *Principles of Linguistic Change, Volume 3*.

serveix, tenyir...), és comprensible que els parlants sentin certa tendència a regularitzar tota la conjugació i fer incoatius verbs que en principi no ho són (com *ajupir, bullir* o *munyir*). Les raons de tipus psicològic expliquen, per exemple, que en situacions de contacte de llengües els parlants tinguin certa tendència a retenir formes que coincideixen formalment (per exemple, *vas* [= *vaso*] vs. *got*) en les dues llengües en detriment de formes divergents.⁵⁷ Les raons de tipus sociolingüístic, per la seva banda, expliquen que els parlants de les llengües minoritzades vagin transformant-les a imatge de la llengua dominant, calcant-la i important-ne manlleus. En el fons, la variació lingüística és la conseqüència lògica del fet que la llengua sigui un sistema complex adaptatiu: si l'entorn canvia, la llengua ha de canviar, i si els individus canvien de posició en l'entorn —o intenten canviar—, la seva producció lingüística ha de canviar amb ells.

Un dels factors més sovint anomenats per explicar el canvi lingüístic és el *principi del mínim esforç*⁵⁸ o de *l'economia en el llenguatge*,⁵⁹ el qual postula que el funcionament i l'evolució de la llengua afavoreix les opcions que redueixen l'esforç dels participants. Aquest principi, òbviament, no funciona pas en el buit, sinó en relació amb altres, com ara la necessitat d'aconseguir els objectius comunicatius visats. El principi del mínim esforç serviria per explicar nombrosos fenòmens lingüístics, com ara la tendència a escurçar el lèxic (per exemple, a recórrer a mots truncats com *cine, pel·li, profe, senyu*, etc.); a la creació i l'ús dels pronoms en comptes dels noms que representen (p. ex., *portar-l'hi* en comptes de *portar el meu avi a l'hospital de Sant Pau*); a elidir la informació que és recuperable pel context; o a reduir la diversitat *no funcional*⁶⁰ (p. ex., moltes llengües romàniques han suprimit una oposició fonològica poc productiva com és [λ] vs. [j], que en la pràctica només serveix per distingir poques paraules com ara *llac / iac*).

Al costat de la variació lingüística, un altre dels grans principis rectors dels comportaments lingüístics d'interès aquí és el *principi de convergència lingüística*. D'acord amb aquest principi, en situacions d'interacció lingüística,

57. O a fer justament el contrari, i deixar d'emprar la forma X que coincideix en les dues llengües, en favor d'una altra que sembla més genuïna, com en el cas de *botella*, preterit per *ampolla*.

58. Zipf, *Human Behavior and the Principle of Least Effort*.

59. Martinet, *Économie des changements phonétiques*.

60. Lamuela, *Estandardització i establiment de les llengües*.

d'entrada, el comportament preferible i més esperable (el comportament *no marcat*) seria atansar-se lingüísticament a l'interlocutor. Això fa, per exemple, que quan parlants de dos dialectes geogràfics, d'edat o de classe social interactuen entre ells tot sovint aproximïn les seves pronúncies, el ritme d'elocució, la prosòdia, fins i tot elements de més rang com la morfologia, el lèxic o la sintaxi. Aquest principi de convergència s'ha detectat tant en termes de registre com de dialecte o fins i tot de llengua, i s'ha explicat des de diverses disciplines lingüístiques. En semàntica i pragmàtica, per exemple, s'ha postulat que la conducta verbal humana està regulada per un *principi de cooperació* entre els participants en una interacció que es fonamenta en diverses màximes, una de les quals, concretament la màxima de manera, especifica que els parlants han de ser *perspicus*, és a dir, parlar de manera ordenada, breu, clara i evitant l'ambigüïtat.⁶¹ Des de la psicologia social de la llengua, concretament des de les teories de l'adaptació de la parla o la comunicació, s'ha argumentat l'existència d'una tendència psicològica a adaptar el parlar propi al de l'interlocutor —a *convergir-hi* lingüísticament— per tal de facilitar la interacció.⁶² Per la seva banda, des de la filosofia hom ha proposat el principi *maxi-min*, que planteja que la tria de llengües entre parlants monolingües es determina establint, entre les llengües compartides, quina és la llengua més sabuda pel parlant que la sap pitjor, per tal de fer tan inclusiva com sigui possible la interacció.⁶³ Per descomptat, el principi de convergència no funciona en el buit social i el grau de qui convergeix més i qui menys està influït per factors com ara el poder relatiu de cada interlocutor, el context d'interacció o les intencions de cada participant. De fet, en una situació d'enfrontament o de desacord, la convergència pot deixar pas a la divergència, i la regla de triar la llengua *maxi-min* pot trencar-se perfectament si el que hom vol és reivindicar alguna cosa, excloure algun interlocutor, humiliar-lo o, al contrari, ensabonar-lo. Amb tot, comunicar és, en primer lloc, sintonitzar amb algú altre, siguin quins siguin els condicionaments d'estatus, acord o altres circumstàncies que en modulin el funcionament.

Una altra de les nocions que han donat molt de joc en les ciències del llenguatge contemporani és l'oposició entre les perspectives *sincrònica* i *diacrònica* de

---

61. Grice, "Logic and conversation".

62. Shepard i Giles, "Accommodation theory".

63. Van Parijs, *Linguistic Justice for Europe and for the World*, 14.

la llengua.⁶⁴ Com és sabut, la perspectiva sincrònica consisteix a analitzar la realitat lingüística d'un moment donat, ja sigui present o passat, mentre que la *perspectiva diacrònica* o històrica procura entendre l'evolució de la realitat sociolingüística en un període de temps determinat. Seguint un símil cinematogràfic, la visió sincrònica implica l'anàlisi acurada d'un fotograma, mentre que la visió diacrònica intenta comprendre la dinàmica de tota la pel·lícula. La visió diacrònica permet distingir entre la *diversitat lingüística conjuntural*, és a dir transitòria o de poca durada temporal, i la *diversitat lingüística sostinguda*, és a dir que perdura en el temps.

2.3. La base social/comunitària i interactiva de la diversitat lingüística

Un dels motius de fons que abans no hem esmentat per tal de rebutjar la parella de mots *pluralisme* i *territorialisme lingüístic* de la classificació proposada inicialment és el fet que aquests dos termes indueixen a definir el debat sobre models en termes sociolingüísticament equívocs. Parlant en termes estrictes, les llengües no són una realitat ni individual ni territorial, sinó més aviat interactiva i social/comunitària.⁶⁵

D'una banda, si bé és clar que els individus són fonamentals per al fet lingüístic i que el coneixement o la identificació amb una llengua són realitats psicològiques individuals, la majoria de les activitats lingüístiques són fenòmens interactius. L'aprenentatge lingüístic és una realitat social, perquè, fins i tot en el cas dels autoaprenents, les llengües s'aprenen a partir d'algú altre, ja sigui una persona física, un manual, un programa, etc., fets per altra gent. Les opinions i les actituds lingüístiques poden ser expressades individualment, però són la conseqüència de l'exposició i la interacció amb discursos i ideologies col·lectives.⁶⁶ L'ús de qualsevol llengua és bàsicament una activitat d'interacció social entre dos o més individus.⁶⁷ Fins i tot comportaments aparentment tan individuals com l'adopció d'un nom propi són interactius, perquè allò que hom demana en reivindicar un nom és el dret a ser reconegut

---

64. De Saussure, *Cours de linguistique générale*.

65. May, "Language Education, Pluralism and Citizenship".

66. Boix-Fuster i Woolard, "Language Ideologies in Society"; Van Dijk, *Ideology*.

67. Coulmas, *Sociolinguistics*.

i anomenat pels altres amb una denominació determinada. De fet, el perímetre del que serien usos lingüístics estrictament individuals és tan reduït que probablement només inclou el pensament, el soliloqui o les notes i altres textos personals. En aquest sentit, en la mesura que remeten a concepcions individualistes de la llengua, els plantejaments glotopolítics de base exclusivament individual menen cap a un conflicte, perquè la immensa majoria de drets lingüístics exigeixen interlocutors capacitats per atendre'ls i, per tant, reconèixer drets als uns implica imposar deures a uns altres.

D'altra banda, les llengües no són tampoc realitats ben bé *territorials*, en el sentit que no depenen tant de l'existència d'un territori com d'una estructura social —es digui societat, comunitat, nació, poble, grup ètnic, tribu, banda, etc.—, que és el que en permet la producció i reproducció.⁶⁸ En un exemple prou conegut, els jueus establerts a Palestina van poder revernacularitzar l'hebreu gràcies als *kibbutzim*, unes microsocietats en què podien desenvolupar la seva vida cultural totalment autònoma, perquè a l'Imperi Otomà li era indiferent la llengua i la religió que parlessin els seus súbdits mentre li paguessin els tributs corresponents.⁶⁹ En un altre exemple, els milers de gitanos catalanoparlants escampats des de fa generacions més enllà de les Corberes han passat de generació en generació la seva llengua fins avui mateix tot i viure al bell mig d'unes societats aclaparadorament francòfones.⁷⁰ Aquests gitanos han reeixit a transmetre la seva llengua mentre al seu voltant milions de veïns occitanòfons, bretonòfons, corsos, etc., sucumbien a la força del francès perquè la seva estructura socioeconòmica i cultural —la distància respecte de les institucions estatals, el seu mode de subsistència, l'endogàmia, les seves creences, etc.— els ha proporcionat uns espais de socialització i unes motivacions suficients per permetre la reproducció del català. És el mateix cas que els sefardites que van mantenir el judeocastellà a Tessalònica o Istanbul durant cinc segles, els *amish* que reproduïxen el *Pennsylvania Dutch* als Estats Units o els algueresos que han parlat català fins ara a l'illa de Sardenya. Allò que els ha garantit la supervivència fins avui no ha estat ben bé el control d'un territori sinó el fet de viure en una organització social —una comunitat— que els ho permetia. Les diferències de transmissió entre les comunitats immigrades arreu d'Europa responen a un mateix fenomen: com més cohesió

68. Edwards, *Minority Languages and Group Identity*; Fishman, *Reversing Language Shift*.

69. Fishman, *Reversing Language Shift*, cap. 10.

70. Casanova, *Els gitanos catalans de França*.

interna —en termes religiosos, culturals, econòmica, reproductiva, etc.—, més reproducció de la llengua.⁷¹

En poques paraules, la millor via per a la supervivència lingüística passa per bastir una comunitat travada en el si d'una societat que ho permeti o, encara millor, ser una societat autònoma. Atès que les llengües són sistemes adaptatius en canvi continu, la diversitat lingüística dins d'un grup humà només es reproduïx en la mesura que hi ha motius suficients per sostenir-la, perquè, si no, els principis d'economia del llenguatge i de convergència lingüística empenyen cap a l'esvaïment de les diferències. És el que prediu la llei de Babel: en un mateix grup social, és a dir en un sistema social tancat, fortament integrat i amb comunicacions denses i freqüents, serà una única llengua la que finalment garantirà el conjunt de comunicacions,⁷² perquè la natura inestable de la diversitat lingüística “empeny cap a l'unilingüisme més enllà del bilíngüisme de transició”.⁷³ No pas per casualitat, com més diversa és en termes idiomàtics la configuració de participants en una interacció, més tendència hi ha a adoptar (o fins i tot a crear) una llengua franca.⁷⁴

És en aquests termes que cal entendre el lligam entre llengua i territori. Com a mínim des de l'expansió del mode de producció agrícola a expenses de la caça i la recol·lecció, la majoria de les comunitats lingüístiques han estat estretament adscrites a un territori determinat. El model imperant d'estats nacionals ha exacerbat la relació entre comunitat, territori i estat propi o propici. N'hi ha prou d'observar un mapa de les llengües minoritzades d'Europa per constatar que pràcticament totes es corresponen a llengües que no han assolit el control del seu propi territori.⁷⁵ És més, com més pes ha assolit l'estat modern, menys oportunitat hi ha hagut perquè les llengües es mantinguessin sense control d'un territori propi. L'exemple de Turquia és, en aquest sentit, alligador. Aquell Imperi Otomà despreocupat del que parlaven els súbdits i que s'organitzava en *millets* autònoms⁷⁶ va deixar pas a partir de la Primera Guerra Mundial a un estat nacional ferotgement assimilista que només deixa uns

---

71. Extra i Gorter, *Multilingual Europe*; Extra i Yagmur, *Language Rich Europe*.

72. Laponce, *Loi de Babel*, 6.

73. Laponce, 77.

74. Haberland i Preisler, “The position of Danish, English and other languages”.

75. Baggioni, *Langues et nations en Europe*.

76. May, “Language Education, Pluralism and Citizenship”.

interstícis quasi inapreciables a la seva diversitat lingüística. En conseqüència, a la Turquia contemporània la llengua kurda, tot i ser parlada per milions de persones, trontolla davant la força d'un estat que fa infiltrar el turc en la societat kurda per tota mena de mitjans.⁷⁷

Un altre exemple ben il·lustratiu de les dificultats de mantenir el multilingüisme social en el món contemporani és el que forneix la història dels jueus asquenasites i la seva llengua, l'ídix (alemany *Jiddisch*, anglès *yiddish*). Aparegut durant la baixa edat mitjana, l'ídix va mantenir-se com la llengua de nombrosíssimes comunitats jueves a l'Europa central i oriental, inclòs l'Imperi Rus, com a mínim fins la Segona Guerra Mundial.⁷⁸ En termes generals pot afirmar-se que, tot i ser sovint bescantada com a mera corrupció de l'alemany, l'ídix va reproduir-se com a *llengua comunitària* als pobles i barris jueus ben bé fins al segle XX, és a dir, mentre va mantenir-se la segregació social i sovint territorial dels jueus respecte dels gentils. En aquestes condicions, encara que tinguessin l'hebreu com a llengua sagrada o que aprenguessin la llengua o llengües dels seus veïns per poder-s'hi relacionar, la vida quotidiana dels hebreus a àmplies àrees d'Europa era l'ídix. Les dificultats per a aquest idioma van arribar a mesura que, a partir sobretot de la Il·lustració jueva *Haskalah*⁷⁹ i les revolucions del segle XIX, les poblacions jueves van anar entrant en uns processos d'emancipació que implicaven deixar de ser una comunitat diferent i passar a integrar-se a la vida dels naixents estats nació com si fossin senzillament una simple confessió religiosa més. A mesura que els jueus van intentar modernitzar-se i acostar-se a la societat, l'ídix va retrocedir en favor de la *llengua societària* del seu estat nació.⁸⁰ Així, si bé l'Holocaust va comportar el genocidi de milions de parlants de la llengua, de fet el procés de substitució cap a les llengües oficials dels respectius estats nació ja estava plenament en marxa. L'abandó de l'ídix ja era un fet als dominis occidentals de la llengua i avançava ràpidament cap als més orientals i endarrerits, tal com corroboren les dades de l'URSS abans de la Segona Guerra Mundial (veg. Taula 3).

77. Öpengin, "Sociolinguistic situation of Kurdish in Turkey".

78. Weinreich, Noble, i Fishman, *History of the Yiddish Language*.

79. Chaver, *What Must Be Forgotten*.

80. Myhill, *Language in Jewish Society*.

Taula 3. Percentatge de jueus que declararen l'ídix com a llengua materna a la Unió Soviètica (1897-1959)

Any	1897	1926	1939*	1959:
Percentatge	96,9%	72,6%	41,0%	17,9%

Elaboració nostra a partir de Peltz i Kiel (1985)⁸¹ *: basat en dades incompletes

Aquest mateix procés va produir-se en la significativa població jueva nord-americana, que al llarg del segle passat va anar abandonant la llengua d'origen en favor de l'anglès. Els jueus de Nova York forneixen un exemple il·lustratiu de les dinàmiques de com funcionen el manteniment i la substitució lingüístics. Tal com explica Fishman,⁸² els jueus novaïorquesos poden dividir-se en dos grups: d'una banda, els seculars, de mentalitat progressista, que van apostar per una integració plena en la societat nord-americana, normalment més educada i benestant, i caracteritzada pel manteniment d'un grapat de referents cultural-religiosos; d'una altra, els ultraortodoxos, instal·lats en una visió rigorista de la vivència religiosa, econòmicament molt més humils. Els jueus seculars han fet nombrosos esforços per valorar i preservar el llegat lingüístic i cultural ídix mitjançant biblioteques, editorials, teatres, etc., però han acabat adoptant l'anglès com a llengua quotidiana. Per contra, els jueus ultraortodoxos, menys integrats en la vida social dels gentils i poc preocupats pel valor cultural de l'ídix, han continuat parlant-lo com a llengua quotidiana i continuen criant els seus (molt nombrosos) fills en aquest idioma. El mateix resultat s'ha produït a Israel: un cop arribats a la pàtria dels jueus, la immensa majoria de parlants d'ídix han abandonat aquest idioma i han abraçat l'hebreu com a llengua que els integrava simbòlicament i pràcticament en la nova societat.⁸³ Com als Estats Units, els únics que han mantingut l'ídix amb tota vitalitat han estat determinats grups d'ultraortodoxos que rebutgen la vida secular israeliana i fins i tot neguen la legitimitat de l'estat d'Israel. És clar que la societat de la informació permet accedir a continguts en ídix des del mòbil i que la mobilitat permet que aquesta llengua, com qualsevol altra, ara pugui sentir-se en llocs abans insospitats. Però com mostra el cas dels hispans, la diversitat conjuntural dels visitants, els turistes o els migrants només es converteix en estructural en circumstàncies determinades. Perquè,

81. Peltz i Kiel, "Di Yiddish-Imperye", 300.

82. Fishman, "A decade in the life of a two-in-one language".

83. Assouline, "Haredi Yiddish in Israel and the United States"; Myhill, *Language in Jewish Society*.

de fet, com més integració hi ha entre persones de grups socials, més difícil és que mantinguin les seves diferències lingüístiques. És la *llei de l'amor que mata*: “com més s'estimen els parlants, més es fan la guerra les seves llengües, i més s'accelera l'efecte Babel”.⁸⁴ La suma de les tendències lingüístiques d'economia i convergència —més encara si es combinen amb la desigualtat social— empenyen cap a l'assimilació lingüística fins i tot en societats amb fortes clivelles ètniques o religioses. Les diferències lingüístiques només es reproduïxen en la mesura que es reproduïxen les distàncies socials que en provocaren l'aparició o si n'apareixen de noves que en justifiquin el manteniment.

3. Context social i límits per a les polítiques lingüístiques: exemples i consideracions sobre el cas català

3.1. Entre l'impacte i la impotència

La regulació pública i privada de l'ús i l'aprenentatge de les llengües és una activitat antiquíssima que s'ha incrementat ràpidament des de la creació dels estats nació.⁸⁵ És difícil refutar que les polítiques lingüístiques tenen efectes, sovint considerables, tant sobre la realitat sociolingüística com sobre la realitat social en general. Ara bé, el fet que siguin un instrument poderós de transformació de la realitat no vol pas dir que el seu efecte sigui directe o clarament previsible. És important retenir no sols que hi ha polítiques lingüístiques *de iure* i *de facto* i que bona part dels efectes de les polítiques lingüístiques no són lingüístics sinó socials, però és igualment fonamental recordar que molts canvis sociolingüístics s'originen en polítiques aparentment no lingüístiques i que, com qualsevol altra política, la gestió dels idiomes ha d'emmarcar-se en un ecosistema en què una munió d'agents amb interessos propis interactuen i condicionen, a escales diferents, qualsevol disseny de política que pugui realitzar-se.⁸⁶ En altres paraules, si volen aconseguir els seus objectius —entre els quals, garantir o

84. Laponce, *Loi de Babel*, 77.

85. Spolsky, *Language Management*.

86. Eastman, *Language Planning*; Spolsky, *Language Management*; Zhao, “54 Actors in language planning”.

incrementar la justícia lingüística—⁸⁷ és absolutament necessari que les polítiques lingüístiques es dissenyin partint de la base que el seu impacte només podrà avaluar-se combinant els principis teòrics amb una adequació afinada a les dinàmiques socials pròpies del marc en què s'han d'executar.

En aquest sentit, els règims en què la llengua socialment minoritzada rep un tractament jurídic i administratiu inferior al de la llengua hegemònica difícilment poden no ja capgirar la situació, sinó fins i tot aturar les dinàmiques substitutòries. El cas d'Irlanda és prou il·lustratiu: encara que l'irlandès sigui la primera llengua oficial i gaudeixi de determinades mesures de suport, la situació sociolingüística la converteix tot sovint en una llengua clarament postergada davant de l'anglès.⁸⁸ El resultat d'aquesta política és una erosió contínua de la llengua als seus darrers redutes geogràfics amb prou feina compensada per l'aparició de parlants competents i petites comunitats de parla a la resta del territori nacional.⁸⁹ El cas d'Irlanda, potser extrem, exemplifica el que ja hem vist en exemples anteriors com Galícia i en infinitat de casos de llengües minoritzades: davant de dinàmiques sociolingüístiques adverses, els reconeixements en posició de subordinació normalment tenen una efectivitat secundària que no transforma substancialment les dinàmiques substitutòries. I planteja un repte suplementari als dissenyadors de les polítiques lingüístiques: només podran reeixir si les sincronitzen adequadament amb els seus respectius contextos sociolingüístics, perquè els models difícilment poden traslladar-se d'una societat a una altra sense parar atenció a les seves característiques.

3.2. Polítiques amb resultats inesperats: el cas de Brussel·les

La força de les dinàmiques socials, polítiques, econòmiques, etc., pot ser suficient per desbordar fins i tot els règims de reconeixement simètric que en principi podrien semblar favorables a la llengua minoritzada. L'evolució de Brussel·les n'és un exemple paradigmàtic.⁹⁰ Aquesta ciutat havia estat de llengua neerlandesa

---

87. Van Parijs, *Linguistic Justice for Europe and for the World*.

88. Pháidín i Cearnaigh, *A New View of the Irish Language*.

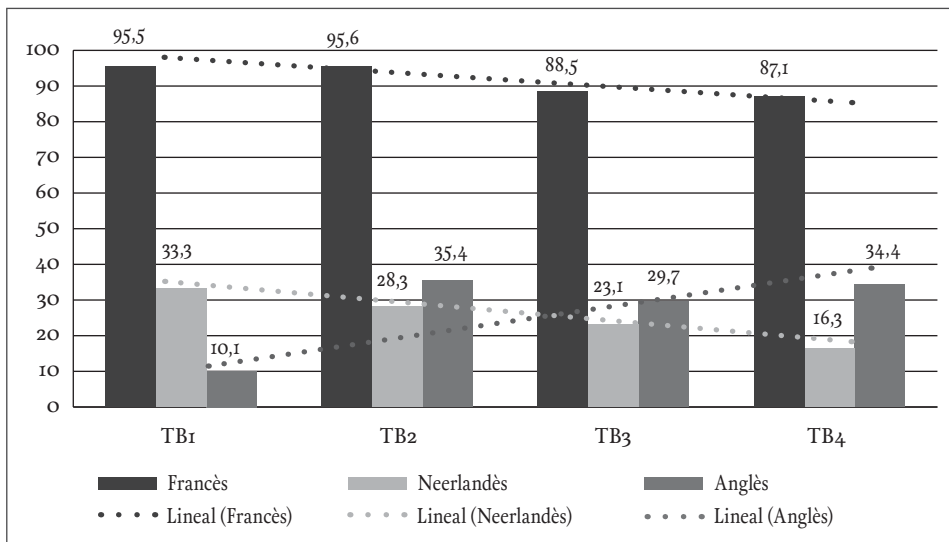
89. Ó Riagáin, *Language Policy and Social Reproduction*.

90. McRae, *Conflict and Compromise in Multilingual Societies: Belgium*; Vila i Moreno, "La dinàmica glotopolítica a Bèlgica".

al llarg de tota la història, però, sobretot a partir del moment que va esdevenir capital del regne oficialment francòfon de Bèlgica, la ciutat va experimentar un procés de francesització que, arrencant en l'aristocràcia i l'alta burgesia, es va anar estenent a les classes mitjanes i finalment a les classes treballadores. A partir de la segona meitat del segle XIX, el moviment flamenquista va empènyer cap a dividir Bèlgica en regions unilingües, objectiu que va aconseguir als anys 1930. Tanmateix, la francesització de la capital havia avançat molt: l'any 1947, prop de la meitat dels habitants de l'àrea metropolitana de Brussel·les ja eren monolingües francòfons, enfront del 43,9% de bilingües neerlandès-francès i del 9,5% de neerlandòfons monolingües,⁹¹ per la qual cosa els flamenquistes van haver de conformar-se aconseguint un règim lingüístic que atorgués un reconeixement simètric de les dues comunitats lingüístiques a la conurbació brussel·lesa.

El bilingüisme paritari i de separació comunitària de Brussel·les s'ha aplicat de forma sistemàtica en les institucions públiques, incloses escoles, universitats i establiments mèdics. Tanmateix, aquest règim no ha evitat pas que el neerlandès hagi continuat retrocedint, de manera que l'any 2017 va atènyer al seu mínim històric, amb només un 16% d'habitants que el saben (veg. Gràfic 2).

Gràfic 2. Evolució del coneixement les tres llengües més sabudes a Brussel·les 1997-2017

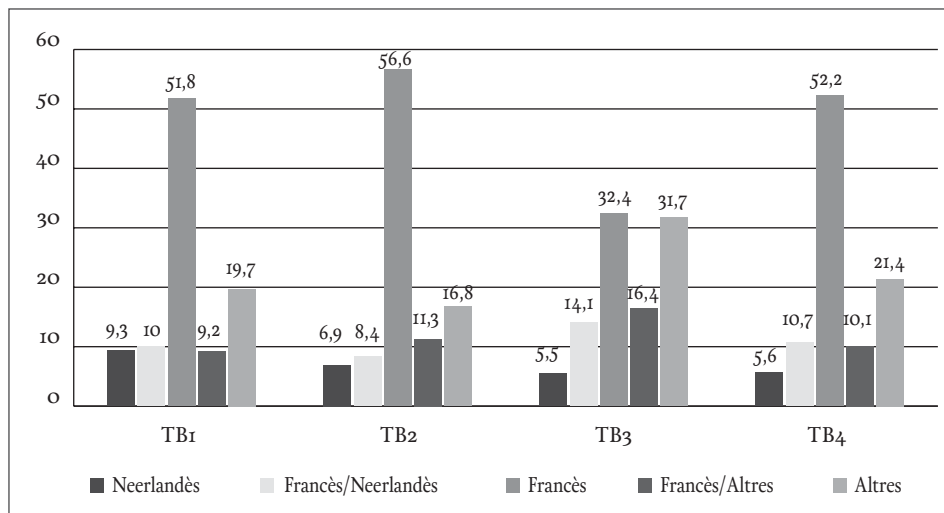
Font: Janssens (2013)⁹²

91. McRae, *ibíd.*, 295.

92. Janssens, *Meertaligheid als opdracht*, 22.

Pel que fa a l'ús, la minorització encara és més acusada: l'any 2017, només el 5,6% dels brussel·lesos parlava neerlandès a casa. De fet, la suma d'usuaris del neerlandès exclusius i compartit amb alguna altra llengua coincideix amb el 16,3% de coneixedors, la qual cosa indica la poca capacitat del sistema a l'hora de difondre la llengua més enllà de les seves fronteres domèstiques.

Gràfic 3. Evolució de l'ús a la llar a Brussel·les 1997-2017

Font: Janssens (2013)⁹³

L'explicació d'aquesta evolució és complexa.⁹⁴ En primer lloc, malgrat haver assolit una paritat oficial, durant força temps els brussel·lesos neerlandòfons van continuar actuant com una comunitat minoritzada enfront dels francòfons, aprenent francès, convergint-hi i adoptant-lo com la llengua de les famílies mixtes. En segon lloc, la immensa majoria dels immigrants d'arreu del món que es van anar instal·lant a Brussel·les van anar optant pel francès com a llengua habitual o familiar, la qual cosa ha contribuït decididament a la francesització lingüística de la ciutat, encara que sigui sota un embolcall de multiculturalitat. Finalment, i aquesta potser va ser la conseqüència inesperada de les polítiques lingüístiques oficials, els neerlandòfons més desitjosos de preservar la seva llengua, que en part havien

93. Janssens, *ibíd.*, 40.

94. Hambye, "Competitive and cooperative orientations in language policies"; Janssens, *Le multilinguisme urbain*; McRae, *Conflict and Compromise in Multilingual Societies: Belgium*.

millorat la seva posició econòmica gràcies precisament al fet que la seva llengua, ara oficial, els permetia optar a llocs de treball de classe mitjana, van acabar traslladant-se a la perifèria flamenca del cinturó de Brussel·les, on, a més de millors condicions d'habitatge i un entorn més natural, podien viure plenament en la seva llengua, única oficial. Molts d'aquests flamencs han esdevingut *pendelaars*, treballadors pendulars que emplen les autopistes i els ferrocarrils a primera hora i abandonen la ciutat a mitja tarda, amb la qual cosa bona part del neerlandès de la ciutat és una llengua d'horari feiner. En definitiva, doncs, el règim paritari de Brussel·les no ha evitat que el neerlandès ocupi una posició social cada vegada més feble en una aglomeració que, més que la capital de l'estat belga, ja és una metròpoli d'orientació europea i cosmopolita.

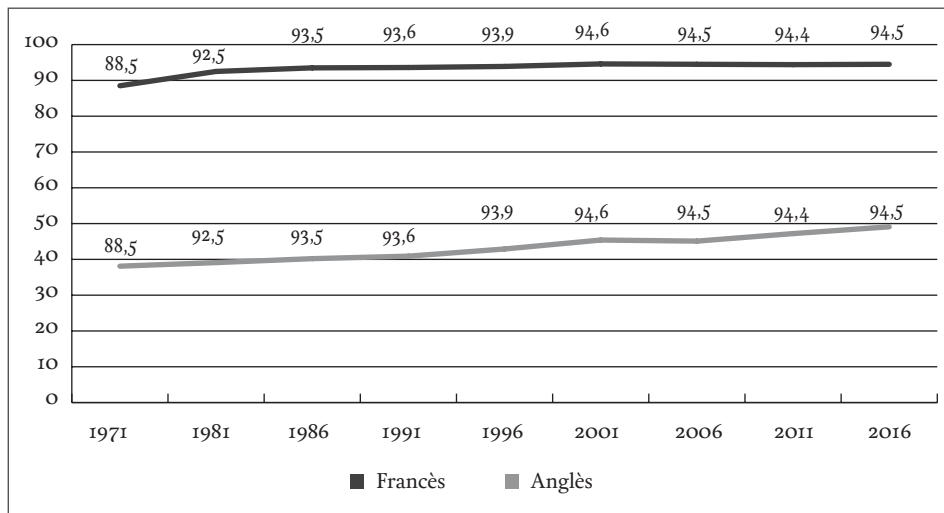
3.3. Entre les polítiques i les dinàmiques socials: el cas *reeixit* del Quebec

La força del context social i econòmic és tal que fins i tot en contextos de règim asimètric favorable a la llengua històricament minoritzada resulta fonamental tenir present que les polítiques lingüístiques no són un motor autònom sinó que han de funcionar necessàriament d'acord amb el conjunt de polítiques. N'és bona mostra el cas del Quebec. A partir de la conquesta britànica del Canadà (1759-1760), la majoria francòfona de la província havia quedat relegada a una posició subalterna tant en el mercat laboral com en el control de les institucions públiques. A partir dels anys 60 el Quebec va viure la seva *revolució tranquil·la*, la qual va canviar un *statu quo* lingüístic que feia de l'anglès la llengua de l'ascens laboral per un règim lingüístic molt més favorable al francès. Una de les peces fonamentals d'aquesta transformació va ser la Llei 101 (1977), coneguda com a Carta de la llengua francesa, la qual, tot i mantenir un nombre de drets lingüístics substancials per als anglòfons, va convertir el francès en l'única llengua oficial de la província i, per tant, també en la llengua de treball a bona part del món laboral.

En quatre dècades, la realitat sociolingüística del Quebec ha canviat. El francès ha esdevingut la primera llengua dels usos institucionals públics i privats, inclòs el paisatge lingüístic o l'àmbit laboral, el percentatge de persones capaces de parlar-lo ha augmentat significativament (veg. Gràfic 4), i els anglòfons

i els immigrants no sols el saben sinó que l'usen molt més que no pas abans de la Llei 101.⁹⁵

Gràfic 4. Evolució 1971-2016 del coneixement (“poder mantenir una conversa”) del francès i l'anglès al Quebec. Percentatges

Font: censos oficials a <<https://www150.statcan.gc.ca/n1/en/subjects/Languages>>. Elaboració nostra

La política lingüística del Quebec s'ha presentat sovint com un “model d'èxit” del capgirament de la substitució lingüística.⁹⁶ Aquesta percepció no és compartida, però, per tots els sectors del país,⁹⁷ i de fet les dades del cens del 2016 van tenir una recepció poc entusiasta entre el públic francòfon, tal com palesen titulars de premsa del tipus “El francès perd velocitat” o fins i tot “El francès recula”.⁹⁸ Tant si la lectura de l'evolució és positiva com negativa, una mirada demolingüística a l'evolució de la societat quebequesa sí que introdueix dubtes seriosos de quina ha estat la contribució de les polítiques estrictament lingüístiques en aquesta transformació sociolingüística:

95. Office Québécois de la Langue Française, “Rapport sur l'évolution de la situation linguistique au Québec Avril 2019”.

96. Fishman, *Reversing Language Shift*.

97. Bourhis, “Reversing language shift in Quebec”.

98. Champagne i Caillou, “Le français en perte de vitesse au Québec”.

Census data provide no evidence of any significant success of Bill 101, beyond that of its schooling provisions, in reorienting language shift more favourably for French.⁹⁹

D'acord amb Castonguay, bona part de les virtuts atribuïdes a la política lingüística estricta es deuen a altres factors. En primer lloc, apunta, una part de l'èxit de la francesització laboral va deure's al fet que, com a conseqüència de la tradicional mobilitat residencial dels anglòfons entre territoris canadencs, els més reticents envers el francès van marxar cap a l'oest i es van veure reemplaçats per anglòfons més oberts al bilingüisme. En segon lloc, si bé l'obligació d'escolaritzar-se en francès ha facilitat en gran mesura l'aprenentatge d'aquesta llengua per part dels immigrants al·loglots, no és la Llei 101, sinó la prioritat pels immigrants francòfils, el que ha reduït l'assimilació dels immigrants a l'anglès en favor del francès. Castonguay (2019) és escèptic també pel que fa als efectes extraescolars de la legislació lingüística, atès que no ha evitat que, a data de 2016, la taxa d'assimilació cap a l'altre grup lingüístic sigui superior entre els francòfons (cap a l'anglès) que no pas entre els anglòfons cap al francès. Sigui com sigui, la lliçó és clara: la política lingüística es fa amb tots els mitjans a l'abast, no sols —i sovint no principalment— amb les lleis de llengües.

3.4. Algunes consideracions sobre la política lingüística aplicada a Catalunya

El model de política lingüística desenvolupat a Catalunya des de finals del franquisme s'ha caracteritzat per una sèrie de trets, entre els quals aquí en destacarem quatre. En primer lloc, un plantejament integracionista que evita el reconeixement oficial de comunitats lingüístiques diferents amb institucions separades.¹⁰⁰ En segon lloc, la doble oficialitat del català i el castellà (triple des del 2006), que implica l'oficialitat autònoma de cada llengua (Estatut de Catalunya, art. 6). En tercer lloc, la diferència d'obligacions respecte de les llengües, que contraposa el deure de saber el castellà (art. 3.1 CE) amb l'opionalitat del coneixement de les altres llengües oficials (STC/2010 sobre la

99. Castonguay, "Quebec's new language dynamic".

100. Vila i Moreno, "Barcelona (Catalonia): Language, Education and Ideology in an Integrationist Society".

reforma de l'Estatut de Catalunya). En quart lloc, la consideració del català com a llengua pròpia de Catalunya, i de l'occità aranès de la Val d'Aran (Estatut de Catalunya, art. 6).

La combinació d'aquests preceptes és força original en el context internacional. Si la política lingüística espanyola en termes generals és clarament un model plurilingüe compost asimètric, a Catalunya s'ha intentat arribar a un model globalment simètric a base del principi de contrapesos, basat a potenciar el català en alguns àmbits per equilibrar l'hegemonia del castellà en altres. El model català s'acosta al liberalisme clàssic en el fet que no reconeix comunitats diferenciades, però se n'allunya perquè no opta per una sinó per dues llengües i, alhora, es distancia del liberalisme corporatiu o multiculturalisme en el fet que no reconeix comunitats diferenciades.¹⁰¹ En tot cas, el model ha permès una sèrie de fites remarcables, com ara que l'administració local i autonòmica funcionin en la llengua pròpia del país, que els mitjans de comunicació catalans i locals emetin predominantment en català, que el sistema educatiu tingui el català com a centre de gravetat, que la toponímia sigui exclusivament en les llengües pròpies i que es puguin desplegar polítiques de promoció d'aquestes llengües. És en aquest marc que, per exemple, Catalunya ha esdevingut una de les societats europees més bilingüïtzades —més del 80% de la població és capaç de parlar les dues llengües oficials principals— i que, per primera vegada a la història, la gran majoria dels diaris a Catalunya es publiquin en català, amb o sense versió castellana.¹⁰² Tot plegat, a més, en un marc de conflictivitat social per raons lingüístiques comparativament escassa, una dada gens negligible en un context marcat per una creixent tensió per l'orientació nacional.

Ara bé, tot i la importància d'aquests i altres mèrits, el model lingüístic català actual té dues limitacions principals:

a) **La desprotecció de facto del dret d'ús del català.** La legislació catalana protegeix *de iure* el dret a usar el català a tots els àmbits de la societat (Estatut d'autonomia de Catalunya, art. 33), però en la pràctica, la combinació del deure de saber castellà, el dret dels individus d'emprar-lo arreu i l'opcionalitat de saber català, sumats a la tendència a convergir, desemboquen en una

---

101. Gordon, "Models of pluralism"; May, "Language Education, Pluralism and Citizenship".

102. Departament de Cultura, *Informe de Política Lingüística 2017*.

infinat de situacions quotidianes en què no es garanteix el dret d'emprar el català. Així, el model lingüístic actual condiona el dret d'ús del català a aquelles eventualitats en què tots els participants en la interacció sàpiguen aquesta llengua. Si a això s'hi ajunta la creixent *desoficialització* del català en favor del castellà,¹⁰³ resulta que els ciutadans només gaudeixen d'una llibertat condicional d'usar la llengua catalana.

b) La incapacitat del model d'integrar lingüísticament la població arribada a Catalunya més enllà de l'edat infantil. Si bé el model té una capacitat notable —per bé que no sempre acomplerta— de bilingüitzar la població que passa pel sistema educatiu, resulta incapaç de fer el mateix amb la població arribada a partir de l'adolescència, la joventut o la vida adulta.¹⁰⁴ Amb l'actual model de política lingüística, tota la població acaba aprenent castellà, però no pas català, i són molts menys els que acaben adoptant la llengua pròpia del país en els seus usos quotidians.¹⁰⁵

Un exemple comparatiu permet entendre millor aquestes limitacions. Un anglòfon de Montreal, un neerlandòfon de Brussel·les o un suecòfon de Finlàndia poden esperar que tota l'administració —local, provincial, estatal, inclosa la de justícia, els cossos i forces de seguretat, etc.—, així com els serveis de salut i de benestar, concessionàries públiques, etc., se'ls adreci en la seva llengua, i tenen garantida la presència de la seva llengua en el món comercial. En canvi, per als catalanoparlants, l'accés a tots aquests serveis està condicionat a l'atzar, perquè en moltes d'aquestes instàncies —a l'administració d'hisenda, als tribunals, als cossos i forces de seguretat, a les empreses concessionàries de serveis públics, etc.— hi ha persones que *legalment* poden ignorar la seva llengua. Això per no parlar del món laboral i del consum, on la regulació estatal imposa cada vegada més l'ús de la llengua pròpia de Castella a tot l'Estat espanyol i deixa les altres llengües desprotegides en multitud d'àmbits crucials per a la vida quotidiana.¹⁰⁶ En aquest sentit, el model de política lingüística català actual, que voldria ser simètric, acaba convertint-se en un règim clarament asimètric en favor del castellà, tot i que de manera inusual,

103. Milian i Massana, *Público y privado en la normalización lingüística*.

104. Martínez Melo, "3. Els coneixements lingüístics".

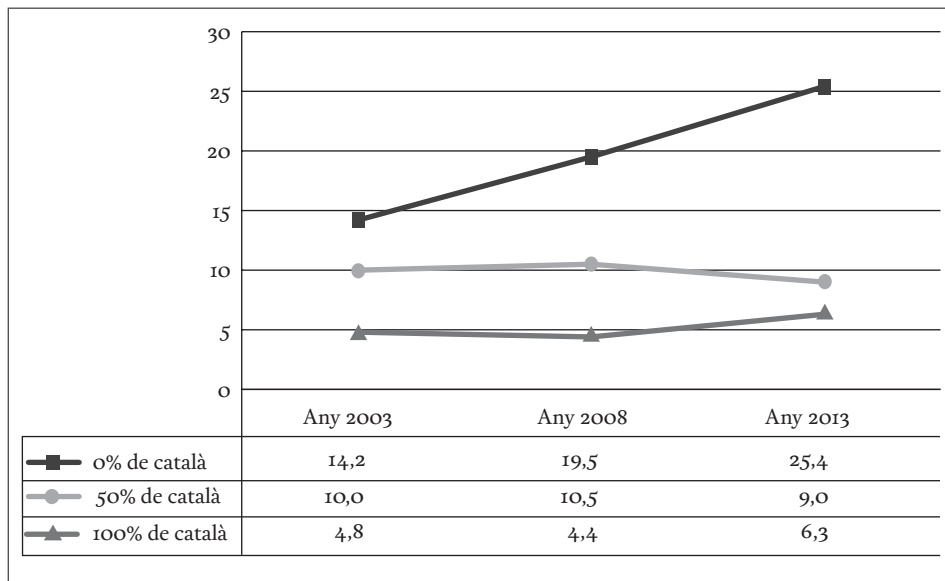
105. Vila i Sorolla, "6. Les llengües en els usos interpersonals"; Vila i Sorolla, "7. Els grups segons els usos lingüístics".

106. Milian i Massana, *Público y privado en la normalización lingüística*; Ridao, "La llengua catalana al Principat".

perquè el català sí que té una posició d'igualtat en alguns àmbits i fins i tot de predomini en alguns de molt concrets.

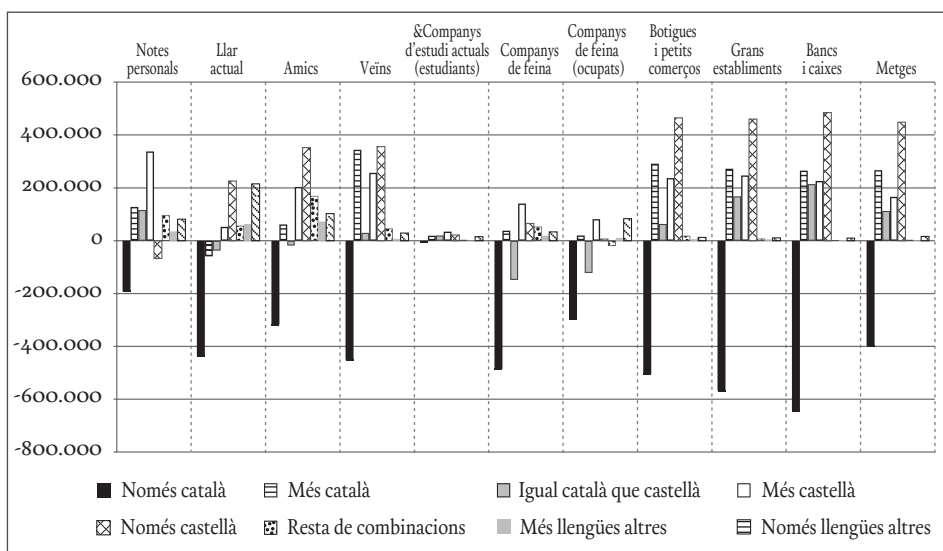
Tal com està dissenyat, el règim lingüístic de Catalunya té tendència a ser menys conflictiu en un context d'escassos fluxos immigratoris perquè el sistema educatiu podria garantir el coneixement universal de les dues llengües oficials del país. Per contra, en un context de fluxos immigratoris, aquest règim tendeix a la conflictivitat lingüística perquè no garanteix el dret d'ús del català, fa reposar la càrrega de l'adaptació lingüística de manera desproporcionada sobre la població catalanoparlant i redueix l'ús de la llengua catalana. Això és exactament el que està passant ara mateix. El Gràfic 5 mostra com entre l'any 2003 i el 2013 el percentatge de persones que declaraven no fer *mai* ús del català va augmentar del 14,2% el 2003 al 19,5% el 2008, i encara va tornar a pujar fins al 25,4% l'any 2013. Les dades són reveladores perquè, encara que l'onada immigratòria dels primers 2000 va minvar molt a partir del 2010, el percentatge de no usuaris de català va continuar creixent. És probable que la no-integració lingüística dels primers nousvinguts servís de marc d'integració i exemple per a les següents onades.

Gràfic 5. Evolució 2003-2013 del percentatge de població que usa el català el 100%, el 50% i el 0% del temps (EULP 2013)

L'impacte de la no-integració lingüística dels nouvinguts es percep en l'evolució dels usos per àmbits. En termes generals, entre 2003 i 2013 hi va haver una reducció del nombre de catalanoparlants inicials més grans de 14 anys de vora 100.000 efectius a Catalunya,¹⁰⁷ fruit de la forta caiguda de la natalitat als 1990. Ara bé, el que mostra el Gràfic 6 és que en tots els àmbits d'interacció analitzats la reducció de l'ús del català va ser molt superior a la reducció dels seus parlants inicials: en tots els àmbits menys un va caure molt significativament el nombre de persones que parlaven només català, i aquestes reculades no van ser *compensades* ni tan sols per la suma dels qui parlaven més català i igual català que castellà. A la majoria dels àmbits analitzats el col·lectiu que més va créixer va ser el d'usuaris exclusius del castellà. En altres mots, la no-integració té un impacte multiplicador en la inhibició de l'ús del català.

Gràfic 6. Evolució del nombre de persones segons els seus usos lingüístics per àmbits a Catalunya entre 2003 i 2013. Xifres absolutes

En síntesi, el règim lingüístic actual de Catalunya no garanteix que un adult pugui viure de manera raonablement plena en català, mentre que sí que permet una vida força completa sabent castellà. Una part significativa de les limitacions del model actual es deriven de la seva subordinació a les polítiques

107. Vila i Sorolla, "6. Les llengües en els usos interpersonals".

d'un Estat espanyol plenament instal·lat en una concepció jeràrquica de les llengües que posa el castellà per sobre dels altres idiomes.¹⁰⁸ Però, fins i tot sense aquesta subordinació, el model no disposaria dels mecanismes d'integració lingüística dels parlants adults nouvinguts i no protegiria efectivament el dret d'ús del català en la major part de la vida quotidiana.

Així les coses, si hom vol garantir millor el dret a viure en català a Catalunya és evident que s'han d'introduir modificacions substancials al model ara mateix vigent, com ara:

a) Incrementar l'eficàcia de les institucions educatives de tots els nivells en l'aprenentatge de la llengua catalana. A l'escola, per exemple, hi ha tanta consciència que molts alumnes no acaben de dominar la llengua que el mateix Departament d'Educació s'imposa com a objectiu de l'ensenyament obligatori un simple B2 de català,¹⁰⁹ el mateix nivell que s'obté en quatre anys de dues/tres classes setmanals a l'Escola Oficial d'Idiomes partint de zero.¹¹⁰

b) Adoptar les mesures necessàries per garantir el dret d'opció lingüística i el deure de disponibilitat lingüística (Estatut d'autonomia, articles 33 i 34). En altres paraules, aconseguir que, en un termini raonable de temps, la gran majoria de les persones encarregades de l'atenció al públic de manera presencial i a distància fossin capaces d'atendre el públic en la llengua de la seva preferència. El desplegament efectiu d'aquests articles incrementaria substancialment el valor del coneixement de la llengua catalana i n'estimularia l'aprenentatge i l'ús entre la població que ara mateix no el sap.

c) Incrementar les facilitats i els estímuls per a l'aprenentatge de la llengua catalana per part dels no-catalanoparlants, eixamplant la infraestructura i els recursos de les institucions dedicades a la docència i la dinamització, augmentant els ajuts per participar-hi i reforçant els avantatges que reportin en termes d'integració.

---

108. Ridaó, "La llengua catalana al Principat".

109. Subdirecció General de Llengua i Plurilingüisme, *El model lingüístic del sistema educatiu de Catalunya*, 14.

110. <https://www.eoibd.cat/ca/cursos/cursos-oficials/pla-destudis/equivalencies/>

d) Reforçar l'ús del català com a llengua institucional i de treball per defecte no sols en l'àmbit públic sinó també, de manera creixent, en el privat. La catalanització de les administracions públiques ha resultat un estímul per a l'ús de la llengua.¹¹¹ Aquest increment de funcions en el món laboral n'impulsaria igualment la valoració i l'aprenentatge.

Les línies de treball enunciades no són pas exhaustives i van destinades a contrarestar els problemes existents en el marc actual, i són concebibles sense una transformació de gran abast com la que seria la constitució d'un estat nou. Amb tot, sí que demanarien certs canvis en la legislació i les ideologies lingüístiques per part dels responsables de l'Estat espanyol.

A banda d'aquestes propostes, hi ha altres línies de reflexió i treball que, tot i no ser immediatament glotopolítiques, tindrien un impacte decisiu en les polítiques lingüístiques. Aquí ens limitarem a apuntar-ne una que creiem de gran importància. La millor manera d'incrementar el nombre de parlants d'una llengua és facilitant la transmissió familiar de la llengua. Catalunya, com tot l'Estat espanyol, té una taxa de fecunditat baixa (1,3 l'any 2017),¹¹² i aquesta infecunditat es deu en una mesura molt considerable a les dificultats d'emancipar-se i assolir una ocupació estable, als salaris insuficients, a les dificultats de conciliació i altres circumstàncies sociolaborals.¹¹³ Una política laboral que facilités que les mares catalanes poguessin tenir els fills que desitgen incrementaria substancialment el volum d'infants que, o bé adquiririen la llengua a la llar, o bé l'adquiririen al sistema escolar i per tant hi serien competents. Ateses les dificultats enormes que té el país per integrar lingüísticament els nouvinguts, potser caldria començar a entendre que una política de salaris dignes i conciliació familiar és una aposta —també— per la supervivència de la llengua.

4. Síntesi i reflexions finals

Aquest article ha intentat mostrar que el model de classificació de les polítiques lingüístiques públiques proposat al seminari no cobria totes les

111. Vila i Sorolla, "6. Les llengües en els usos interpersonals".

112. <https://www.idescat.cat/pub/?id=aec&n=288>

113. Esteve i Treviño, "Els grans perquè de la (in) fecunditat a Espanya".

realitats glotopolítiques existents, no les definia de manera adequada, i es basava en denominacions inadequades que arrossegaven o provocaven biaixos indesitjables. Per resoldre-ho, hom ha proposat una classificació que no pren l'estat nació com a únic marc comparatiu, distingeix essencialment entre règims lingüístics simples i complexos, i subdivideix els règims complexos segons si són simètrics o asimètrics i si són compostos o unitaris. Tot seguit l'article ha analitzat alguns aspectes de la diversitat lingüística i la seva inestabilitat. S'ha palesat la relació entre la diversitat i la variació lingüístiques, s'han recordat els motius per a la variació, com ara la llei del mínim esforç, i s'ha explicat la tendència a la convergència lingüística. En aquest marc, s'ha intentat mostrar com les polítiques lingüístiques són tan sols un dels elements rellevants a l'hora d'entendre les dinàmiques de la diversitat lingüística, i s'han apuntat diversos exemples que mostren que les polítiques lingüístiques han de plantejar-se en el marc de les dinàmiques socials, econòmiques, culturals, etc., de les societats on s'apliquen. Per acabar, s'ha revisat el model de política lingüística vigent a Catalunya partint de les nocions discutides a l'article i se n'han constatat alguns punts forts, però també alguns de febles, molt especialment la seva incapacitat d'integrar lingüísticament la població arribada més enllà de l'edat escolar i la seva limitació intrínseca per garantir el dret d'ús del català en la vida social i professional.

L'article ha acabat amb alguns suggeriments d'actuació adreçats a superar les limitacions del model per la via d'incrementar substancialment l'aprenentatge del català i la seva utilitat en el marc laboral i com a eina d'interacció social. Potser caldria recordar en aquest punt que la llengua catalana i els seus parlants estan sotmesos a un estrès lingüístic marcadíssim perquè se'ls obliga a viure en una situació de llibertat lingüística condicional. Si és cert que la diversitat lingüística del país és un bé col·lectiu, convé dir alt i clar que, en el cas del català, ja s'han traspassat els límits que el fan sostenible, amb mesures com ara l'obligació d'un domini universal del castellà vs. l'opcionalitat del català; l'exclusió del català de molts àmbits crucials i la denegació d'àmbits d'ús exclusiu; el qüestionament continu del seu caràcter d'identificador dels catalans; la laminació sistemàtica del valor del català com a llengua de progrés social, i la perpetuació d'un model econòmic i demogràfic que posa en qüestió la base demogràfica de l'idioma. En definitiva, en aquest escenari, si no es millora el règim lingüístic de país, resulta difícil imaginar que podrà haver-hi un futur a llarg termini per a la seva llengua pròpia.

Bibliografia

- Anderson, Benedict. *Comunitats imaginades: reflexions sobre l'origen i la propagació del nacionalisme*. Traduït per M. Àngels Giménez. València: Universitat de València, 2005.
- . *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London; New York: Verso, 1991.
- Aracil, Lluís Vicent. “Conflicte lingüístic i normalització lingüística a l'Europa nova”. *Papers de Sociolingüística*, 21-38. Barcelona: La Magrana, 1982.
- Assouline, Dalit. “Haredi Yiddish in Israel and the United States”. A: Benjamin Hary i Sarah Bunin Benor, eds. *Languages in Jewish Communities, Past and Present*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2018, 472-488.
- Baggioni, Daniel. *Langues et nations en Europe*. Paris: Payot, 1997.
- Bassets, Lluís. *Lecciones españolas: Siete enseñanzas políticas de la secesión catalana y la crisis de la España constitucional*. Barcelona: ED Libros, 2017.
- Bernat, Francesc, Mireia Galindo, i Carles de Rosselló. “Des de quan som bilingües els catalans?” *Apunts de Sociolingüística i Política Lingüística* 7 (2019). <https://cuscub.files.wordpress.com/2019/03/apunts-cusc-num-7-marc-2019-bilinguitzacio-catalunya-segle-xx.pdf>.
- Billig, Michael. *Nacionalisme banal*. Catarroja; València: Publicacions de la Universitat de València, 2006.
- . *Banal Nationalism*. London: SAGE, 1995.
- Blommaert, Jan. *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Boix i Fuster, Emili, i F. Xavier Vila i Moreno. *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Editorial Ariel, 1998.
- Boix-Fuster, Emili, i Kathryn Woolard. “Language Ideologies in Society”, 2019.
- Bourdieu, Pierre. *Ce que parler veut dire: L'économie des échanges linguistiques*. Paris: Fayard, 1982.
- Bourhis, Richard. “Reversing language shift in Quebec”. A: Joshua A. Fishman, ed. *Can Threatened Languages Be Saved?: Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Clevedon: Multilingual Matters, 2001.
- Broudic, Fañch, i Georg Kremnitz. *Histoire sociale des langues de France*. Rennes: Presses Univ. de Rennes, 2013.

- Cabré, Maria Teresa. *La terminologia. La teoria, els mètodes, les aplicacions*. Barcelona: Empúries, 1993.
- Cagiao y Conde, Jorge. *Micronacionalismos: ¿no seremos todos nacionalistas?* Madrid: Los Libros de la Catarata, 2018.
- Casanova, Eugeni. *Els gitanos catalans de França. Llengua, cultura i itineraris de la gran diàspora*. Lleida: Pagès Editors, 2016.
- Castonguay, Charles. "Quebec's new language dynamic. French fading fast". *Language Problems and Language Planning* 43, núm. 2 (2019): 113-134. <https://doi.org/10.1075/lplp.00038cas>.
- Chambers, J. K. *Sociolinguistic Theory*. Wiley, 2008.
- Champagne, Sarah R., i Annabelle Caillou. "Le français en perte de vitesse au Québec". *Le Devoir*, 3 agost 2017. <https://www.ledevoir.com/societe/504771/recensement-2016-le-quebec-est-plus-anglophone-le-canada-est-plus-bilingue>.
- Chaver, Yael. *What Must Be Forgotten: The Survival of Yiddish in Zionist Palestine*. New York: Syracuse University Press, 2004.
- Coulmas, Florian. *Sociolinguistics: The Study of Speakers' Choices*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- De Schutter, Helder. *Linguistic pluralism*. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- De Swaan, Abram. *Words of the World: The Global Language System*. Cambridge; Oxford: Polity Press, 2001. <http://eu.wiley.com/WileyCDA/WileyTitle/productCd-074562748X.html>.
- Departament de Cultura. *Informe de Política Lingüística 2017*. Barcelona: Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, 2018. http://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/informepl/arxiu/IPL2016_web.pdf.
- Eastman, Carol M. *Language Planning: An Introduction*. San Francisco, CA: Chandler & Sharp Publishers, Incorporated, 1983.
- Edwards, John. *Minority Languages and Group Identity: Cases and Categories*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2010.
- Esteve, Albert, i Rocío Treviño. "Els grans perquès de la (in) fecunditat a Espanya". *Perspectives Demogràfiques*, núm. 15 (2019): 4.
- Extra, Guus, i Durk Gorter. *Multilingual Europe: Facts and Policies*. Walter de Gruyter, 2008.
- Extra, Guus, i Kutlay Yağmur. *Language Rich Europe: Trends in Policies and Practices for Multilingualism in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press: British Council, 2012.

- Fishman, Joshua A. "A decade in the life of a two-in-one language. Yiddish in New York City (secular and ultraorthodox)". A: *Can Threatened Languages Be Saved?: Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Clevedon: Multilingual Matters, 2001, 74-100.
- Fishman, Joshua A. "El nou ordre lingüístic". *Digitum* 0, núm. 3 (1 juliol 2001). <https://doi.org/10.7238/d.voi3.590>.
- . *In Praise of the Beloved Language: A Comparative View of Positive Ethnolinguistic Consciousness*. Berlin / New York: Walter de Gruyter, 1996.
- . *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Multilingual Matters, 1991.
- . *The sociology of language; an interdisciplinary social science approach to language in society*. Rowley, Mass: Newbury House Publishers, 1972.
- Gellner, Ernest. *Nacionalisme*. València: Afers / Universitat de València, 1998.
- . *Nations and nationalism*. Oxford: Basil Blackwell, 1983.
- Gordon, M. "Models of pluralism: The new American dilemma". *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 454 (1981): 178-188.
- Grice, Paul. "Logic and conversation". A: Peter Cole i Jerry L. Morgan, eds. *Syntax and Semantics*, vol. 3 *Speech Acts*. New York: Academic Press, 1975, 41-58.
- Haberland, Hartmut, i Bent Preisler. "The position of Danish, English and other languages at Danish universities in the context of Danish society". A: F. Xavier Vila i Vanessa Bretxa, eds. *Language Policy in Higher Education: The Case of Medium-sized Languages*. Bristol, UK: Multilingual Matters, 2015, 15-42.
- Hambye, Philippe. "Competitive and cooperative orientations in language policies. A critical look at the situation of Dutch in Brussels". A: Emili Boix-Fuster, ed. *Urban Diversities and Language Policies in Medium-Sized Linguistic Communities*. Bristol / Buffalo / Toronto: Multilingual Matters, 2015, 25-49. <http://www.multilingual-matters.com/display.asp?K=9781783093892>.
- Heller, Monica. *Éléments d'une sociolinguistique critique*. Toronto: Didier, 2002.
- Heller, Monica, i Alexandre Duchêne. "Pride and Profit. Changing Discourses of Language, Capital and Nation-State". A: Alexandre Duchêne i Monica Heller, eds. *Language in Late Capitalism: Pride and Profit*. New York: Routledge, 2012, 3-21.
- Herder, Johan Gottfried. *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, 1784. <http://www.zeno.org/Literatur/M/Herder,+Johann+Gottfried/Theoretische+Schriften/Ideen+zur+Philosophie+der+Geschichte+der+Menschheit>.

- Janssens, Rudi. *Meertaligheid als opdracht. Een analyse van de Brusselse taalsituatie op basis van taalbarometer 4*. Brussels: ASP Editions – Academic and Scientific Publishers, 2018.
- . *Le multilinguisme urbain. Le cas de Bruxelles*. Bruxelles: Racine, 2013.
- Kreindler, Isabelle T. “The non-Russian languages and the challenges of Russian: The Eastern versus the Western tradition”. A: Isabelle T. Kreindler, ed. *Sociolinguistic perspectives on Soviet national languages. Their past, present and future*. Berlin / New York / Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1985, 345-367.
- Labov, William. *Principles of Linguistic Change, Volume 3: Cognitive and Cultural Factors*. Oxford, UK; Cambridge, USA: Blackwell, 2010.
- . *Principles of Linguistic Change, Social Factors*. Oxford, UK; Cambridge, USA: Blackwell, 2001.
- . *Principles of Linguistic Change, Internal Factors*. Oxford, UK; Cambridge, USA: Blackwell, 1994.
- Lamuela, Xavier. “Instal·lació o establiment? Encara sobre els objectius de la promoció lingüística”. *Caplletra. Revista Internacional de Filologia* 37 (2004): 215-242.
- . *Estandardització i establiment de les llengües*. Barcelona: Edicions 62, 1994.
- Laponce, Jean. *Loi de Babel et autres régularités des rapports entre langue et politique*. Québec: Presse de l’Université Laval, 2006. <http://www.pulaval.com/produit/loi-de-babel-et-autres-regularites-des-rapports-entre-langue-et-politique>.
- Lopez, Mark Hugo. “Is Speaking Spanish Necessary to Be Hispanic? Most Hispanics Say No”. *Pew Research Center* (blog), 19 febrer 2016. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/02/19/is-speaking-spanish-necessary-to-be-hispanic-most-hispanics-say-no/>.
- Lopez, Mark Hugo, Jens Manuel Krogstadt, i Antonio Flores. “Hispanic Parents’ Spanish Use with Children Falls as Generations Pass”. *Pew Research Center* (blog), 2 abril 2018. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/04/02/most-hispanic-parents-speak-spanish-to-their-children-but-this-is-less-the-case-in-later-immigrant-generations/>.
- Marten, Heiko P., Michael Rießler, Janne Saarikivi, i Reetta Toivanen, ed. *Cultural and linguistic minorities in the Russian Federation and the European Union. Comparative studies on equality and diversity*. New York; Dordrecht; London: Springer, 2015.
- Martinet, André. *Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*. Berne: Éditions A. Francke, 1955.

- Martínez Melo, Montserrat. “3. Els coneixements lingüístics”. A: Direcció General de Política Lingüística, coord. *Anàlisi de l'Enquesta d'usos lingüístics de la població a Catalunya 2013. Volum 1: Coneixements, usos, transmissió i actituds lingüístics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Direcció General de Política Lingüística, 2018, 58-81. http://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/btpl/arxiu/23_EULP_Catalunya_2013-vol.1.pdf.
- Massip i Bonet, i Bastardas i Boada, ed. *Complèxica. Cervell, societat i llengua des de la transdisciplinarietat*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2014. <http://www.publicacions.ub.edu/ficha.aspx?cod=08148>.
- May, Stephen. “Language Education, Pluralism and Citizenship”. A: Teresa L. McCarty i Stephen May, eds. *Language Policy and Political Issues in Education*, 3a ed. Encyclopedia of Language and Education. Cham, Switzerland: Springer International Publishing, 2017, 31-45.
- McRae, Kenneth Douglas. *Conflict and Compromise in Multilingual Societies: Belgium*. Wildrid Lauried University Press, 1986.
- Milian i Massana, Antoni. *Público y privado en la normalización lingüística: cuatro estudios sobre derechos lingüísticos*. Barcelona: Atelier Editorial, 2000.
- Mira, Joan Francesc. *Crítica de la nació pura*. València: Edicions 3 i 4, 2005.
- Monteagudo, Henrique, Xaquín Loredó, Martín Vázquez, i Xaime Subiela. *Lingua e sociedade en Galicia: a evolución sociolingüística 1992-2013*. Real Academia Galega, 2016.
- Mufwene, Salikoko S. *The Ecology of Language Evolution*. Cambridge University Press, 2001.
- Multicultural Canada. “The case of gaelic”. Culture | Multicultural Canada, 26 desembre 2012. <https://web.archive.org/web/20121226073110/http://www.multiculturalcanada.ca/Encyclopedia/A-Z/s2/12>.
- Myhill, John. *Language in Jewish Society: Towards a New Understanding*. Clevedon: Multilingual Matters, 2004.
- Nettle, Daniel, i Suzanne Romaine. *Veus que s'apaguen: la mort de les llengües del món*. Girona: Curbet Edicions, 2004.
- . *Vanishing Voices: The Extinction of the World's Languages*. Oxford u.a.: Oxford University Press, 2002.
- Ninyoles, Rafael Lluís. *Conflicte lingüístic valencià*. València: 3 i 4 Edicions, 1969.
- Ó Riagáin, Pádraig. *Language Policy and Social Reproduction: Ireland 1893-1993*. Oxford: Clarendon Press, 1997.

- Office Québécois de la Langue Française. “Rapport sur l’évolution de la situation linguistique au Québec Avril 2019”. Office Québécois de la Langue Française, 2019. <https://www.oqlf.gouv.qc.ca/ressources/sociolinguistique/2019/rapport-evolution-situation-linguistique.pdf>.
- Öpengin, Ergin. “Sociolinguistic situation of Kurdish in Turkey: Sociopolitical factors and language use patterns”. *International Journal of the Sociology of Language* 217 (2012): 151-180. <https://doi.org/DOI.10.1515/iisl-2012-0053>.
- Ozolins, Uldis. “A Small National Language and its Multilingual Challenges: The Case of Latvian”. A: *Survival and Development of Language Communities. Prospects and Challenges*. Bristol / Buffalo / Toronto: Multilingual Matters, 2013.
- Pavlenko, Aneta. “Superdiversity and why it isn’t: Reflections on terminological innovation and academic branding”. A: S. Breidbach, L. Kuster, i B. Schmenk, eds. *Sloganization in Language Education Discourse*. Bristol, UK: Multilingual Matters, 2017. https://www.researchgate.net/publication/314208015_Superdiversity_and_why_it_isn't_final_version_in_press_2017.
- Payrató, Lluís. *Pragmàtica, discurs i llengua oral: Introducció a l’anàlisi funcional de textos*. Barcelona: Editorial UOC, 2010, 2a ed.
- Peltz, Rakhmiel, i Mark W. Kiel. “Di Yiddish-Imperye: The dashed hopes for a Yiddish cultural empire in the Soviet Union”. A: Isabelle T. Kreindler, ed. *Sociolinguistic perspectives on Soviet national languages. Their past, present and future*. Berlin / New York / Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1985, 277-309.
- Pháidín, Caoilfhionn Nic, i Seán Ó Cearnaigh. *A New View of the Irish Language*. Dublin: Cois Life Teoranta, 2008.
- Pons Parera, Eva. “L’oficialitat lingüística. Declaracions constitucionals i implicacions jurídiques i pràctiques”. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2015. http://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/btpl/arxiu/14_Oficialitat_linguistica.pdf.
- Porta Perales, Miquel. “Mitos y tópicos del nacionalismo catalán”. *ABC*, 27 maig 2012. https://www.abc.es/espana/catalunya/abcp-mitos-topicos-nacionalismo-catalan-201205270000_noticia.html.
- Projecte LEARNMe. “Llibre blanc sobre la Diversitat Lingüística: Versió abreujada”. Leeuwarden / Ljouwert: Mercator Network, 2016. http://www.mercator-network.eu/fileadmin/network/publicacions_pdf/CA_LEARNMe_WP_Abridged_web.pdf.

- Raun, Toivo U. “Language development and policy in Estonia”. A: Isabelle T. Kreindler, ed. *Sociolinguistic perspectives on Soviet national languages. Their past, present and future*. Berlin / New York / Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1985, 13-36.
- Ridao, Joan. “La llengua catalana al Principat després de quaranta anys d'autonomia política. Un balanç des de la perspectiva jurídica”. *Revista de Llengua i Dret / Journal of Language and Law* 70 (2018): 31-51. <https://doi.org/10.2436/rld.170.2018.3143>.
- Riera, Elvira, i Sergi Morales-Gálvez. “Què són les polítiques lingüístiques justes? Un marc conceptual: els paradigmes actuals de la justícia lingüística”. *Revista d'Estudis Autonòmics i Federals* 30 (2019).
- Riera Gil, Elvira. *Justícia lingüística i societats mixtes: una defensa de la pluralitat*. Barcelona: Institut d'Estudis de l'Autogovern, 2017. http://www.gencat.cat/governacio/pub/sum/iea/IEAg_02.pdf.
- . *Why Languages Matter to People. Communication, identity and justice in western democracies. The case of mixed societies*. Barcelona: Institut d'Estudis de l'Autogovern, 2016. http://www.gencat.cat/governacio/pub/sum/iea/IEAg_02.pdf.
- Robichaud, David, i Helder De Schutter. “Language is just a tool! On the instrumentalist approach to language”. A: Bernard Spolsky, ed. *The Cambridge Handbook of Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 124-145.
- Romaine, Suzanne. “The Global Extinction of Languages and Its Consequences for Cultural Diversity”. A: Heiko P. Marten, Michael Rießler, Janne Saarikivi, i Reetta Toivanen, eds. *Cultural and Linguistic Minorities in the Russian Federation and the European Union*. New York; Dordrecht; London: Springer International Publishing, 2015. DOI 10.1007/978-3-319-10455-3_2.
- Sagarin, Edward, i Robert J. Kelly. “Polylingualism in the United States of America: A Multitude of Tongues amid a Monolingual Majority”. A: William R. Beer i James E. Jacob, eds. *Language Policy and National Unity*. Totowa, New Jersey: Government Institutes, 1985, 20-44.
- Saussure, Ferdinand de. *Cours de linguistique générale. Édition critique préparée par Tullio de Mauro*. Editat per Tullio de Mauro. Paris: Payot & Rivages, 1967. <http://www.fichier-pdf.fr/2012/12/16/saussure-ferdinand-cours-de-linguistique-generale/saussure-ferdinand-cours-de-linguistique-generale.pdf>.

- Shepard, C., i Howard Giles. "Accommodation theory". A: W. P. Robinson i Howard Giles, ed. *The New Handbook of Language and Social Psychology*. Chichester, UK: Wiley, 2001, 33-56.
- Silverstein, Michael. "Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life". *Language & Communication* 23 (2003): 193-229. [https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(03\)00013-2](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(03)00013-2).
- Skerrett, Delaney. "Challenges for the Estonian language: a poststructuralist perspective". A: *Survival and Development of Language Communities. Prospects and Challenges*. Bristol / Buffalo / Toronto: Multilingual Matters, 2013.
- Spolsky, Bernard. *Language Management*. Cambridge University Press, 2009.
- Subdirecció General de Llengua i Plurilingüisme. *El model lingüístic del sistema educatiu de Catalunya. L'aprenentatge i l'ús de les llengües en un context multilingüe i multicultural*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Conselleria d'Ensenyament, 2018. <https://serveiseducatiu.xtec.cat/vallesoccidental5/wp-content/uploads/usu1111/2018/10/Model-linguistic-Catalunya-1.pdf>.
- Van Dijk, Teun A. *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: SAGE, 1998. <http://www.discourses.org/OldBooks/Teun%20A%20van%20Dijk%20-%20Ideology%20and%20Discourse.pdf>.
- Van Parijs, Philippe. *Linguistic Justice for Europe and for the World*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Veltman, Calvin J. *Language Shift in the United States*. Berlin: Walter de Gruyter, 1983.
- Vila, F. Xavier. "¿Quién habla hoy en día el castellano en Cataluña? Una aproximación demolingüística". A: Dolors Poch Olivé, ed. *El español en contacto con las otras lenguas peninsulares*. Madrid: Iberoamericana-Veruert, 2016, 133-158.
- . "Language policy, management and planning". A: Christiane Fäcke, ed. *Manual of Language Acquisition*. Berlin: De Gruyter, 2014, 50-68.
- Vila, F. Xavier, i Natxo Sorolla. "6. Les llengües en els usos interpersonals i en els àmbits de consum i serveis". A: Direcció General de Política Lingüística, coord. *Anàlisi de l'Enquesta d'usos lingüístics de la població a Catalunya 2013. Volum 1: Coneixements, usos, transmissió i actituds lingüístics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Direcció General de Política Lingüística, 2018, 124-160. http://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/btpl/arxiu/23_EULP_Catalunya_2013-vol.1.pdf.

- . “7. Els grups segons els usos lingüístics i l’evolució del català entre el 2003 i el 2013”. A: Direcció General de Política Lingüística, coord. *Anàlisi de l’Enquesta d’usos lingüístics de la població a Catalunya 2013. Volum 1: Coneixements, usos, transmissió i actituds lingüístics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Direcció General de Política Lingüística, 2018, 161-189. http://llengua.gencat.cat/web/content/documents/publicacions/btpl/arxius/23_EULP_Catalunya_2013-vol.1.pdf.
- Vila i Moreno, F. Xavier. “Barcelona (Catalonia): Language, Education and Ideology in an Integrationist Society”. A: Els Witte, Luk Van Mensel, Michel Pierrard, Laurence Mettwie, Alex Housen, i R. De Groof, eds. *Language, Attitudes & Education in Multilingual Cities*. Brussels: Contactforum – Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 2005, 53-86. https://www.academia.edu/11505968/Barcelona_Catalonia_Language_Education_and_Ideology_in_an_Integrationist_Society.
- . “La dinàmica glotopolítica a Bèlgica”. A: Direcció General de Política Lingüística, ed. *Polítiques lingüístiques a països plurilingües*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1997, 31-61. http://www.gencat.cat/llengua/documentacio/articles/DOT10Con_Pol_ling_a_pa%C3%AFsos_plurilingues/DOT10Con-Vil.pdf.
- Weinreich, Max, Shlomo Noble, i Joshua A. Fishman. *History of the Yiddish Language*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1980.
- Weinreich, Uriel. *Languages in Contact, Findings and Problems*. New York: Linguistic Circle of New York, 1953.
- Woolard, Kathryn. *Singular and Plural. Ideologies of Linguistic Authority in 21st Century Catalonia*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Zhao, Shouhui. “54 Actors in language planning”. A: Eli Hinkel, ed. *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning*. Routledge, 2011, 2:905-923.
- Zipf, George Kingsley. *Human Behavior and the Principle of Least Effort: An Introduction to Human Ecology*. Cambridge, Massachusetts: Addison-Wesley Press, 1949.